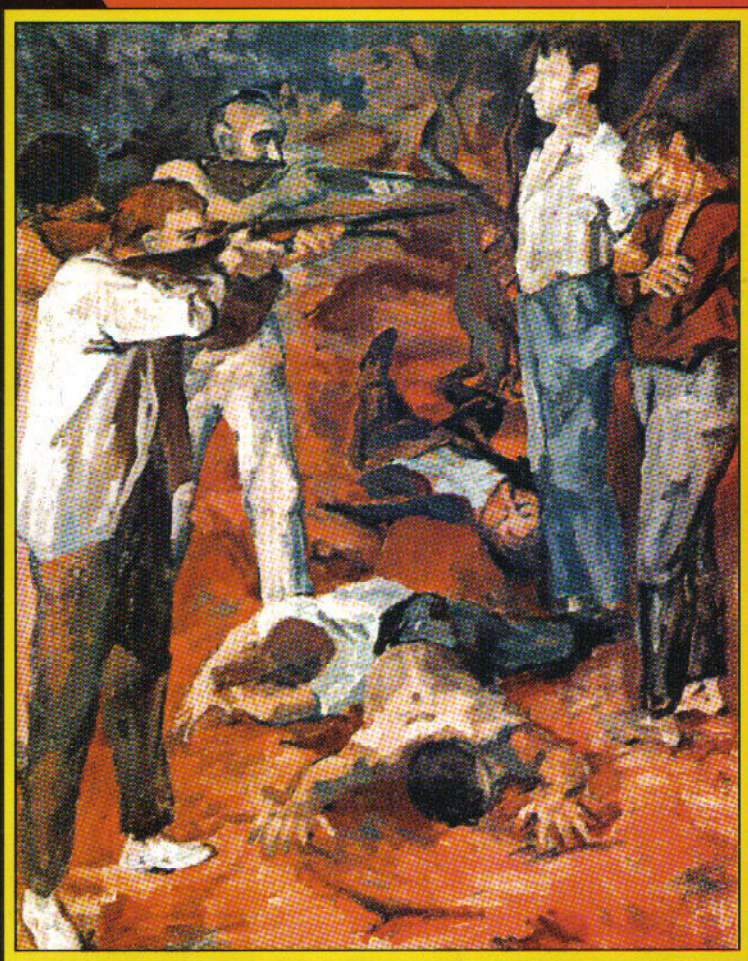

ΜΑΡΡΑΙΗ ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ

Η ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1936

ένας κριτικός απολογισμός

ΕΚΔΟΣΗ Β΄

Η ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1936

Η Ισπανική Επανάσταση ήταν η τελευταία κλασική εργατική και αγροτική επανάσταση στην Ευρώπη, καρπός της οποίας υπήρξε το μεγαλύτερο κοινωνικό πείραμα όλων των εποχών: η αυτοδιεύθυνση, η λειτουργία των εργοστασίων, των αγρών και των επιχειρήσεων από τους ίδιους τους εργαζόμενους, σε ευρεία κλίμακα, δηλαδή, η κατάργηση κάθε διαμεσολάβησης, εκμετάλλευσης, εξουσίας και αλλοτρίωσης. Ο συγγραφέας, με τον γνωστό οξυδερκή και διεισδυτικό του τρόπο, αναλύει τα γεγονότα, καταγράφοντας την δυναμική τους — πριν και κατά τη διάρκεια της Επανάστασης — δίνοντας ανάγλυφο το πορτραίτο της κρίσιμης εκείνης ιστορικής στιγμής, της οποίας οι συνέπειες βαραίνουν ακόμα και σήμερα πάνω μας. Τέλος, καταμερίζοντας δίκαια τις ευθύνες για την ήττα της Επανάστασης, διαλύει τους μύθους που εξακολουθούν να συσκοτίζουν τα πραγματικά γεγονότα.

Η ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΤΟΥ 1936

ένας κριτικός απολογισμός

ΜΑΡΡΑΙΗ ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ

**Η ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΤΟΥ 1936**

**Μετάφραση: Ευα Πέππα
Επιμέλεια: Νίκος Β. Αλεξίου**

ΤΙΤΛΟΣ: Η Ισπανική Επανάσταση του 1936
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Μάρραιη Μπούκτσιν
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Εύα Πέππα
ΕΚΔΟΣΕΙΣ: ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ
Βαλτετσίου 53 ΑΘΗΝΑ
Τηλ. 3802040
ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Δεκέμβρης 1995

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

Ανάμεσα στον μύθο και την πραγματικότητα υπάρχει μια αβέβαιη, ενδιάμεση ζώνη που ενίοτε συγκεντρώνει ό,τι αληθινά υπάρχει στον πρώτο και την δεύτερη. Η Ισπανία, που πριν από πενήντα χρόνια συνταράχτηκε από μια επανάσταση με παγκόσμια ιστορική σημασία, υπήρξε κάτι τέτοιο - μια σπάνια περίπτωση στην οποία επαληθεύτηκαν τα πιο γενναιόδωρα, σχεδόν μυθικά, όνειρα για την ελευθερία εκατομμυρίων ισπανών εργατών, αγροτών και διανοουμένων. Για την σύντομη εκείνη περίοδο, σχεδόν για μια φωτεινή στιγμή, ο κόσμος στάθηκε ακίνητος, με κομμένη την ανάσα, ενώ οι κόκκινες σημαίες του επαναστατικού σοσιαλισμού και οι μαυροκόκκινες του αναρχοσυνδικαλισμού ανέμιζαν πάνω από τις στέγες όλων σχεδόν των μεγάλων πόλεων και χιλιάδων χωριών της Ισπανίας.

Αν σκεφτούμε τις μαζικές και αυθόρμητες κολεκτιβοποιήσεις των εργοστασίων, των χωραφιών, ακόμα και των ξενοδοχείων και των εστιατορίων, καταλαβαί-

νουμε πώς διεκδίκησαν την Ιστορία οι καταπιεσμένες τάξεις της Ισπανίας, με μια χωρίς προηγούμενο δύναμη και πάθος και σε πολλές περιοχές της χερσονήσου έκαναν το παλιό όνειρο μιας ελεύθερης κοινωνίας, απίστευτη πραγματικότητα. Ο ισπανικός εμφύλιος του 1936-39 χαρακτηρίστηκε εξαρχής σαν η τελευταία από τις κλασικές ευρωπαϊκές εργατικές και αγροτικές επαναστάσεις - γιατί δεν ήταν, θα ήθελα να το τονίσω, μόνο μια βραχύβια «εξέγερση», αλλά «αντάρτικο» (guerriglia) υπό τον έλεγχο των επαναστατικών στελεχών, ούτε μια απλή εμφύλια σύγκρουση μεταξύ περιοχών για την κυριαρχία σε εθνικό επίπεδο. Όπως πολλές μορφές ζωής που εμφανίζονται για τελευταία φορά και στη συνέχεια εξαφανίζονται για πάντα, υπήρξε το πιο οξυδερκές και μαχητικό από τα λαϊκά κινήματα που ξεπήδησαν στην επαναστατική εποχή που ξεκινάει από την Αγγλία του Κρόμγουελ των μέσων του 16ου αιώνα φθάνοντας μέχρι τις εργατικές επαναστάσεις της Βιέννης και της Αυστρίας, στις αρχές της δεκαετίας του '30, στον αιώνα μας.

Δεν είναι μυθομανής, αλλά απλώς ψεύτης - ένας παραχαράκτης της ιστορίας, όπως είναι συχνά οι ακαδημαϊκοί - όποιος θέλει να παρουσιάσει τον ισπανικό εμφύλιο σαν απλό πρελούδιο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ή θέλει να τον εμφανίσει σαν μια σύγκρουση ανάμεσα «στην δημοκρατία και τον φασισμό». Ούτε καν ο Παγκόσμιος Πόλεμος δεν αξίζει αυτήν την ιδεολογική τιμή. Η Ισπανία συνταράχθηκε από κάτι περισσότερο από έναν εμφύλιο πόλεμο: από μια βαθιά κοινωνική επανάσταση.

Και η επανάσταση δεν ήταν απλώς, όπως συμβαίνει συχνά σήμερα, προϊόν της πάλης για τον εκσυγχρονι-

σμό. Η Ισπανία υπήρξε μια από τις λίγες χώρες στις οποίες τα προβλήματα του εκσυγχρονισμού αποτέλεσαν το έναυσμα μιας αληθινής κοινωνικής επανάστασης, και όχι μόνο μιας αντίδρασης ή προσαρμογής στην οικονομική και κοινωνική εξέλιξη της δυτικής και ανατολικής Ευρώπης. Ο φαινομενικά «τριτοκοσμικός» χαρακτήρας του ισπανικού εμφύλιου και κυρίως οι ασυνήθιστες εναλλακτικές του προτάσεις σε σχέση με τον καπιταλισμό και τον εξουσιαστικό σοσιαλισμό, τον κάνουν να αποτελεί ακόμα και σήμερα ένα συγκεκριμένο μοντέλο για τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα. Για να εκσυγχρονίσει την χώρα, η εργατική και η αγροτική τάξη της Ισπανίας πήραν στην κυριολεξία τον έλεγχο μεγάλου μέρους της οικονομίας και, με τις κολεκτίβες και ένα δίκτυο συνδικαλιστικών δομών, ανέλαβαν άμεσα την διαχείριση της. Οι πολιτοφυλακές, οργανωμένες με δημοκρατικά κριτήρια, χωρίς ιεραρχικές διαφοροποιήσεις και με τη δυνατότητα για όλους -όχι μόνο για τους εκλεγμένους «διοικητές» - να συμμετέχουν στις αποφάσεις, προέλασαν με ταχύτητα στα στρατιωτικά μέτωπα.

Το να αναχαιτίσουν την «αφρικανική στρατιά» του Φράνκο που απαρτιζόταν από άντρες της Λεγεώνας των Ξένων και μαυριτανούς εμπόρους - ίσως το πιο αιμοσταγές, αλλά σίγουρα το πιο επαγγελματικό σώμα που μπορούσε να έχει στην διάθεση του τότε ένα ευρωπαϊκό κράτος - αν εξαιρέσουμε τα καλά εκπαιδευμένα τμήματα της Γκουάρντια Θιβίλ και τα εφεδρικά της αστυνομίας, θα απαιτούσε ένα αληθινό θαύμα, αν εκείνη επιτύγχανε να δημιουργήσει μια σταθερή βάση στο ισπανικό έδαφος. Και κανείς απ' όσους έγραψαν την τελευταία πενήνταετία για τον πόλεμο της Ισπανίας δεν αξιολόγησε όπως έπρεπε το κατόρθωμα της

Πολιτοφυλακής, που σχηματίστηκε βιαστικά από ανεκπαίδευτους και ουσιαστικά άοπλους άντρες και γυναίκες, οι οποίοι ανέκοψαν επί τέσσερις μήνες την προέλαση των φρανκικών στρατευμάτων, κατορθώνοντας να τα σταματήσουν προ των πυλών της πρωτεύουσας.

Πίσω από τις γραμμές των «δημοκρατικών», η εξουσία ουσιαστικά βρισκόταν στα χέρια των συνδικάτων και των αντίστοιχων πολιτικών οργανώσεων: της Γενικής Ένωσης Εργατών (UGT), με ένα εκατομμύριο μέλη, της συνδικαλιστικής οργάνωσης του Εργατικού Σοσιαλιστικού Κόμματος (PSOE) και της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργασίας (CNT), εξίσου ισχυρής και επηρεαζόμενης έντονα από την ημιπαράνομη Αναρχική Ομοσπονδία Ιβηρικής (FAI).

Επιπλέον, μια άλλη οργάνωση της αριστεράς, το Εργατικό Κόμμα Μαρξιστικής Ενοποίησης (POUM), που οι οπαδοί και οι ριζοσπαστικότεροι από τους αρχηγούς του υπήρξαν μερικά χρόνια νωρίτερα τροτσκιστές, ακολούθησε τις περισσότερο ισχυρές σοσιαλιστικές και αναρχικές οργανώσεις. Στην Καταλωνία, το POUM ξεπερνούσε φανερά, το σοσιαλιστικό και το κομμουνιστικό κόμμα, που είχαν ενωθεί υπό το Ενωμένο Σοσιαλιστικό Κόμμα της Καταλωνίας (PSUC), σε μεγάλο βαθμό ελεγχόμενο από τους κομμουνιστές. Στην αρχή της επανάστασης, το Ισπανικό Κομμουνιστικό Κόμμα (PCE), διάθετε λίγα μέλη και ασκούσε ελάχιστη επιρροή. Δεν μπορούσε ούτε κατά διάνοια να συναγωνιστεί τις τρεις μεγαλύτερες οργανώσεις της αριστεράς και τα συνδικάτα τους.

Ένα πρόσφατο ντοκιμαντέρ του BBC-Granada περιέγραφε το κύμα των κολεκτιβοποιήσεων που σάρωσε την Ισπανία από τό καλοκαίρι έως το φθινό-

πωρο του 1936 σαν «την πιο μεγαλειώδη απόπειρα εργατικής αυτοδιεύθυνσης που γνώρισε ποτέ η δυτική Ευρώπη», μια επανάσταση αρκετά πιο καρποφόρα και διορατική από την ρωσική του 1917-21 ή των προηγούμενων ή επόμενων χρόνων.¹ Στις αναρχικές βιομηχανικές περιοχές όπως η Καταλωνία, τα τρία τέταρτα περίπου της οικονομίας τέθηκαν κάτω από τον έλεγχο των εργατών. Και το ίδιο πάνω-κάτω συνέβη στις αναρχικές αγροτικές περιοχές, όπως η Αραγωνία. Το ποσοστό είναι χαμηλότερο στις περιοχές όπου η UGT μοιραζόταν την δύναμη με την CNT ή εκεί όπου κυριαρχούσε: 50% στην αναρχική και σοσιαλιστική Βαλένθια, 30% στην σοσιαλιστική και φιλελεύθερη Μαδρίτη. Στις περιοχές όπου επικρατούσαν πιο ριζοσπαστικές ιδέες και ειδικά στις αγροτικές κολεκτίβες, έφτασαν να καταργήσουν το χρήμα και να διανέμουν τα παραγόμενα αγαθά για την διατροφή σύμφωνα με τις ανάγκες και όχι σύμφωνα με την παρεχόμενη εργασία. Για να το πούμε με τα λόγια του ντοκιμαντέρ του BBC-Granada: «Στα χωριά της Αραγωνίας πραγματοποιήθηκε το παλιό όνειρο μιας συλλογικής κοινωνίας χωρίς κέρδος και ιδιοκτησία [...] Όλες οι μορφές παραγωγής ανήκαν στην κοινωνία και τις διαχειρίζονταν οι εργαζόμενοι που συμμετείχαν σ' αυτές».

Ο διοικητικός μηχανισμός της «δημοκρατικής» Ισπανίας είχε περιέλθει σχεδόν εξ ολοκλήρου στα συνδικάτα και τις πολιτικές τους οργανώσεις. Σε πολλές πόλεις, η αστυνομία είχε αντικατασταθεί από ένοπλες περιπόλους εργατών. Λίγο-πολύ παντού- στα εργοστάσια, στα αγροκτήματα, στα κομμουνιστικά και αναρχικά κέντρα και στις συνδικαλιστικές έδρες-δημιουργήθηκαν μονάδες πολιτοφυλακής στις οποίες συμμετείχαν άντρες και γυναίκες. Ένα τεράστιο

δίκτυο τοπικών επαναστατικών επιτροπών συντόνιζε τον ανεφοδιασμό των πόλεων, τις οικονομικές λειτουργίες, την απονομή της δικαιοσύνης, εν ολίγοις όλες ή σχεδόν όλες τις όψεις της κοινωνικής ζωής, που σχετιζόνταν είτε με την παραγωγή είτε με την κουλτούρα. Οι «δημοκρατικοί» τομείς της Ισπανίας ήταν οργανωμένοι σαν ένα ενιαίο και ομοιογενές πλέγμα. Αυτή η οικειοποίηση της κοινωνίας από τα πιο καταπιεσμένα της τμήματα - συμπεριλαμβανομένων των γυναικών, οι οποίες επιτέλους απελευθερώθηκαν από τους περιορισμούς που επέβαλε μια χώρα με ριζωμένες καθολικές παραδόσεις, που τους αρνιόταν το δικαίωμα στην άμβλωση και το διαζύγιο και τις τοποθετούσε σε μια ταπεινωτική οικονομική κατάσταση - ήταν έργο των Ισπανών προλεταρίων και χωρικών. Ήταν ένα κίνημα βάσης που ωστόσο κατάφερε να υποσκελίσει όλες τις επαναστατικές οργανώσεις των καταπιεσμένων, συμπεριλαμβανομένης και της CNT-FAI. «Δεν είναι τυχαίο ότι καμιά οργάνωση της αριστεράς δεν τους παρακίνησε για την επαναστατική κατάληψη των εργοστασίων, των χώρων εργασίας και της γης», παρατηρεί ο Ρόναλντ Φραϊνζερ σε ένα από τα πιο ενημερωμένα και πλήρη χρονικά του λαϊκού κινήματος. «Μάλιστα, η ηγεσία της CNT της Βαρκελώνης, επίκεντρο του αναρχοσυνδικαλισμού των πόλεων, έφτασε ακόμα και να αρνηθεί την εξουσία που της προσφέρθηκε από τον πρόεδρο Κομπανύς (πρόεδρο της κυβέρνησης της Καταλωνίας) και να αποφασίσει πως το ελευθεριακό κίνημα έπρεπε να παραμερίσει τις διαφορές και να συνεργαστεί με τις δυνάμεις του Λαϊκού Μετώπου για να νικήσουν τον κοινό εχθρό. Η επανάσταση, που μέσα σε λίγες μέρες μεταμόρφωσε την Βαρκελώνη σε μια πόλη ουσιαστικά

διευθυνόμενη από την εργατική τάξη, αρχικά κατευθυνόταν από μεμονωμένα συνδικάτα της CNT, όπου ήταν ενταγμένοι οι πιο ριζοσπαστικοί αγωνιστές. Και καθώς το παράδειγμα τους διαδιδόταν, οι επαναστάτες δεν έπαιρναν τον έλεγχο των μεγάλων επιχειρήσεων αλλά μικρών εργοστασίων και επιχειρήσεων»².

Αναφέρομαι στον Φραϊνζερ για να υπογραμμίσω το βαθμό στον οποίο η κουλτούρα, η συζήτηση και η κριτική ανάλυση της εμπειρίας συνέβαλαν στον σχηματισμό και την ωρίμανση πολλών τομέων της εργατικής και της αγροτικής τάξης της Ισπανίας. Όταν κομμουνιστές, όπως ο Έρικ Χομπσμπάουμ, ορίζουν σαν «πρωτόγονους εξεγερμένους» όσους ανήκαν στα τμήματα του λαού που επηρεάζονταν έντονα από τις αναρχικές ιδέες, αυτό σημαίνει ότι ενδίδουν σε προκαταλήψεις ή ακόμα χειρότερα, αποκαλύπτει με ποιο τρόπο η ιδεολογία έχει τη δύναμη να επιβάλλεται πάνω στην πορεία της ιστορίας, να την οργανώνει κατά εξελικτικά «στάδια» που έρχονται σε ανοιχτή αντίθεση με την πραγματική ζωή και να την καθλώνει σε κατηγορίες που υπάρχουν μόνο στο μυαλό των ιστορικών. Η Ισπανία, έχει ειπωθεί πως ήταν μια κατεξοχήν αγροτική χώρα με «φεουδαρχική» ακόμα δομή και κατά συνέπεια το προλεταριάτο της έπρεπε να είναι «υπανάπτυκτο» και ο αγροτικός πληθυσμός να συγκινείται από «χιλιαστικές» προσδοκίες. Αυτά τα «πρωτόγονα» χαρακτηριστικά της Ισπανίας θα έπρεπε αυτόματα να εξηγούν την παρουσία ενός εκατομμυρίου αναρχοσυνδικαλιστών σε έναν πληθυσμό 24 εκατομμυρίων κατοίκων. Εξάλλου, έχει λεχθεί πως η ισπανική αστική τάξη ήταν γέννημα της παλιάς τάξης των ευγενών, κληρικών και γραφειοκρατών. Κατά συνέπεια, μια «αστικοδημοκρατική» επανάσταση,

συγγενής με την γαλλική ή την αμερικάνικη, θα ήταν ουσιώδης «ιστορική προϋπόθεση» της «σοσιαλιστικής» επανάστασης. Αυτή την θεωρία των «φάσεων ανάπτυξης» με τις «ιστορικές προϋποθέσεις» τους και τα λοιπά, την επέβαλε με μεγάλη επιτυχία η Κομμουνιστική Διεθνής της δεκαετίας του '30, ενάντια στην πραγματικότητα μιας αυθεντικής εργατικής και αγροτικής επανάστασης. Όπου δεν ήταν δυνατόν να κρυφτεί η επανάσταση από τα μάτια του κόσμου, καταδικάζοταν από τους κομμουνιστές σαν «ανώριμη» ως προς την «ιστορική ισορροπία» που φαντασίωσε η Επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων της σταλινικής Ρωσίας, και υπέστη τόσο σφοδρή επίθεση από το ΚΚ Ισπανίας, ώστε η «δημοκρατική» Ισπανία σχεδόν ενεπλάκη σε έναν άλλο εμφύλιο πόλεμο, στο εσωτερικό του εμφυλίου που ήδη διαδραματιζόταν.

Πιο πρόσφατες μαρτυρίες για την Ισπανία και την επανάσταση του 1936, δίνουν μια εικόνα της Ιβηρικής κοινωνίας τελείως διαφορετική από αυτήν που περιγράφουν οι κομμουνιστές, οι φιλελεύθεροι σύμμαχοι τους και ακόμα και παρατηρητές με τις καλύτερες προθέσεις όπως ο Τζέραλντ Μπρέναν και ο Φραντς Μπορκενάου. Παράτα απατηλά φαινόμενα, η Ισπανία δεν ήταν πρωταρχικά αγροτική και «φεουδαρχική» κοινωνία, όπως πίστευαν γενικά, δυο γενιές νωρίτερα.

Από την αρχή του αιώνα έως τη Δεύτερη Δημοκρατία του 1931, η Ισπανία γνώρισε μια αξιοσημείωτη οικονομική ανάπτυξη και ο συσχετισμός μεταξύ αγροτικού και μη αγροτικού τομέα είχε αλλάξει σημαντικά. Από το 1910 έως το 1930 οι απασχολούμενοι στην γεωργία μειώθηκαν, περνώντας από το 66% στο 45,5% του εργαζόμενου πληθυσμού, προς όφελος των απα-

σχολούμενων στην βιομηχανία (από το 15,8% στο 26,5%) και στις υπηρεσίες (από το 18,1% στο 27,9%). Έκτοτε, οι αγρότες αποτελούσαν έλασσον τμήμα του πληθυσμού και όχι πια πλειοψηφία όπως στο παρελθόν, και συχνά ήταν ιδιοκτήτες γης, κυρίως στις περιοχές όπου είχε επιρροή το «Εθνικό Μέτωπο», μια υπερσυντηρητική ομάδα που αντιστρατευόταν το φιλελεύθερο-σοσιαλιστικό-κομμουνιστικό σχήμα του «Λαϊκού Μετώπου». Αν εξαιρέσουμε τα κόμματα του κέντρου, στις εκλογές του 1936 το «Λαϊκό Μέτωπο» (που ο θρίαμβος του έγινε αιτία των στρατιωτικών συνωμοσιών που έξι μήνες αργότερα οδήγησαν στο φρανκικό πραξικόπημα) παίρνει μόνο το 54% των ψήφων που θα πάνε στην δεξιά και την αριστερά, με μια εκλογική διαδικασία και συνθήκες που θα ευνοήσουν τους νικητές εις βάρος των ηττημένων. Επίσης, όπως έδειξε ο Μαλεφάκης, στο πολύ τεκμηριωμένο δοκίμιο του για τις αγροτικές ταραχές κατά την περίοδο πριν τον εμφύλιο, η CNT είχε μεγαλύτερη δύναμη στους βιομηχανικούς εργάτες της Καταλωνίας απ' ότι στους «χιλιαστές» εργάτες γης του νότου. Στην δεκαετία του '30, πολλοί από αυτούς τους εργάτες γης (*braceros*) θα προσχωρήσουν στα σοσιαλιστικά συνδικάτα και θα ωθήσουν το σοσιαλιστικό ρεφορμιστικό κόμμα σε μια πιο επαναστατική κατεύθυνση.¹

Η εκβιομηχάνιση της Ισπανίας και το πέρασμα από μια «φεουδαρχική» γεωργία σε μια κατά βάση καπιταλιστική γεωργία πραγματοποιήθηκε αρκετά γρήγορα, προτού κερδίσει το «Λαϊκό Μέτωπο» τις εκλογές. Χρησιμοποιώντας αναλογικούς όρους, μπορούμε να πούμε πως στη δεκαετία της ήπιας, μουσολινικής δικτατορίας του Πρίμο Ντε Ριβέρα (μια ισπανική παρωδία του ιταλικού φασισμού κατά την διάρκεια της

οποίας μάλιστα πρωτοπόροι σοσιαλιστές, όπως ο Λάργκο Καμπαγιέρο, ανέλαβαν επίσημα καθήκοντα, δίπλα σε άλλα στελέχη της UGT), ο οικονομικός εκσυγχρονισμός της χώρας υπήρξε τουλάχιστον ανάλογος, αν όχι μεγαλύτερος, από αυτόν της οικονομικής άνθισης υπό τον Φράνκο, από το 1960 - 1973. Ο αναλφαβητισμός μειώθηκε αισθητά και η οικονομική ανάπτυξη επιταχύνθηκε σημαντικά. Όλα αυτά συνετέλεσαν στην αριθμητική αύξηση της μεσαίας τάξης και των απασχολούμενων στις υπηρεσίες, οι οποίοι ήταν φορείς αξιών παρόμοιων με της μεσαίας τάξης, στον σχηματισμό μιας ισχυρής ομάδας που ερχόταν σε αντίθεση με την μαχητική εργατική τάξη.

Οι περιοχές όπου υπήρχαν περισσότερες ταραχές και δυσαρέσκεια λόγω οικονομικών αιτιών, ήταν στον νότο: στην Ανδαλουσία, όπου η οικονομία στηριζόταν στις μεγάλες γαιοκτησίες, στην καλλιέργεια ελιάς, δημητριακών, αμπελιών και στην εργατική δύναμη πολυάριθμων εργατών γης, απίστευτα φτωχών, άστεγων και μισοπεθαμένων από την πείνα.

Υπόδουλοι στην σχεδόν φεουδαρχική τάξη των ευγενών της Ισπανίας, εκατοντάδες χιλιάδες *braceros* ζούσαν κάτω από απελπιστικές συνθήκες, σε αντίθεση με την χλιδή και την ψυχρή υπεροψία των βασιλοφρόνων, της αριστοκρατίας και των αστών, οι οποίοι υπήρξαν η αιχμή του δόρατος του κινήματος του Φράνκο και κύριοι συντελεστές της νίκης του.

Οι περιοδικές εξεγέρσεις των *braceros* είχαν πάρει διαστάσεις πραγματικού πολέμου των αγροτών στα 1918-20. Η ανελέητη καταστολή είχε αφήσει τα κατάλοιπα ενός αδυσώπητου ταξικού μίσους που εκδηλωνόταν με εμπρησμούς της συγκομιδής, των

αγροκτημάτων και των κατοικιών των ιδιοκτητών (πολλές από τις οποίες είχαν μεταβληθεί σε πραγματικά φρούρια κατά την περίοδο εκείνη των κοινωνικών εντάσεων) και με συνεχείς φόνους είτε από την μία είτε από την άλλη κοινωνική παράταξη. Πριν από τη δεκαετία του '30 η Ανδαλουσία είχε πράγματι μεταβληθεί σε κατεχόμενο έδαφος, όπου η Γκουάρντια Θιβίλ περιπολούσε στην ύπαιθρο και με την υποστήριξη στρατολογημένων από τους γαιοκτήμονες πληρωμένων δολοφόνων χτυπούσε τους απεργούς *braceros*, επιβάλλοντας ένα κλίμα ενδημικής βίας, που έκανε να χυθεί άφθονο αίμα κατά τις πρώτες εβδομάδες του εμφυλίου.

Όστόσο, ακόμα και στην Ανδαλουσία, η αγροτική οικονομία είχε, όσον αφορά την εμπορική πλευρά, πρωταρχικά καπιταλιστικό χαρακτήρα. Μεγάλο μέρος των καλλιεργειών προοριζόταν για το διεθνές εμπόριο. Συχνά, πίσω από τους τίτλους ευγενείας κρυβόταν η πιο ψυχρή αστική φιλαργυρία και οι αριστοκρατικές επικλήσεις της ισπανικής «παράδοσης» δύσκολα έκρυβαν την ολέθρια στενοκεφαλιά και τα παρόμοια.

Όμως, αφού περιγράψαμε αυτή την εικόνα, δεν μπορούμε να παραλείψουμε να υπογραμμίσουμε το γεγονός πως η κρίση μέσα στην οποία ωρίμασε η επανάσταση του 1936 ήταν και πολιτισμική, όχι μόνο οικονομική. Η Ισπανία ήταν χώρα πολλών εθνών: των Βάσκων και των Καταλάνων, που διεκδικούσαν την αυτονομία του δικού τους πολιτισμού και αντιμετώπιζαν τον ισπανικό τρόπο ζωής με κάποια περιφρόνηση και των Καστιλιάνων, που θεωρούνταν σαν καταπιεστές ολόκληρης της χερσονήσου, παρά τις εσωτερικές τους διαιρέσεις. Επιπλέον, υπήρχε μια υπεροπτική

αριστοκρατία που τρεφόταν με τις εικόνες μιας ισπανικής «χρυσής εποχής» και ζούσε απομονωμένη από την πραγματική Ισπανία, μια αιμομικτική κάστα δημόσιων λειτουργών, που ανήκαν σε κάποιο από τα αιώνια ισπανικά «τάγματα», για την οποία η «εθνική ανανέωση» δεν σήμαινε περισσότερο φιλελευθερισμό και «εκσυγχρονισμό» αλλά άγρια αντίδραση, και τέλος, μια, ακόμα μεσαιωνική, εκκλησία, με τεράστια περιουσία, αυστηρά ιεραρχημένη, αντικείμενο συχνά βαθύτατου μίσους, υποκινούμενου από την αντίφαση ανάμεσα στην φιλόνηρη ρητορική της περί ανθρωπίνης «αδελφότητας» και την απροκάλυπτη συμπαράταξη της με τις κυρίαρχες τάξεις.

Κυρίως όμως η Ισπανία ήταν μια χώρα όπου οι πολιτισμοί βίωναν την δραματική μεταβατική φάση από την ύπαιθρο στην πόλη, από τον φεουδαρχισμό στον καπιταλισμό. Ήταν ένας νοσταλγικός κόσμος που κοιτούσε προς τα πίσω, προς ένα παρελθόν αριστοκρατικής υπεροχής, και ταυτόχρονα μπροστά, προς ένα μέλλον ανθρωπίνης ισότητας που έβρισκε την πιο ριζοσπαστική του έκφραση σε ένα τεράστιο αναρχο-συνδικαλιστικό κίνημα. Αυτό που κατά την γνώμη μου έκανε τόσο επαναστατική την ισπανική εργατική τάξη ήταν ακριβώς ο παλιός και βαθιά ριζωμένος δεσμός με την ύπαιθρο - με έναν σχετικά αργό, οργανικό αγροτικό κόσμο που ερχόταν σε έντονη αντίθεση με τον βιομηχανικό, ορθολογικό και μηχανοποιημένο κόσμο της πόλης. Εν μέσω της σύγκρουσης των δύο πολιτισμών, οι ισπανοί εργάτες των παραλιακών πόλεων διατηρούσαν μια αντοχή, μια ηθική ανάταση, την αίσθηση του προβιομηχανικού τρόπου ζωής και μια προσήλωση στην κοινοτική ζωή, που δεν θα μπορούσαν να ενσταλαχθούν σε μια γενιά απομονωμένη μέσα στην επίκτη-

τη κουλτούρα και τους προκατασκευασμένους τρόπους ζωής μιας προσανατολισμένης στο εμπόριο εποχής υλικής αφθονίας.

Η ένταση αυτής της δυναμικής, ενισχύθηκε εκ των υστέρων από την αταβιστική κοινωνικότητα των ισπανών: τα *barrios* (συννοικίες) των πόλεων ήταν στην πραγματικότητα μικρά χωριά στο εσωτερικό των πόλεων, συνδεδεμένα μεταξύ τους με καφενεία, κοινοτικά κέντρα, συνδικαλιστικές έδρες και εμψυχωμένα από τον τρόπο ζωής του χωριού, που συγκρούσαν με τον αριστοκρατικό μύθο του ισπανικού παρελθόντος και την μισητή εκκλησία η οποία είχε από τότε εγκαταλείψει την υποτιθέμενη κοινωνική της αποστολή. Έτσι, απόλυτα απομονωμένες από εκείνους που δούλευαν γι' αυτές, οι ελιτίστικες τάξεις της χώρας υπερασπίζονταν με ζήλο τα προνόμια που τους πρόσφεραν οι τίτλοι ευγενείας τους, το κοινωνικό καθεστώς και ο επίγειος πλούτος, ο οποίος δημιουργούσε συχνά επικίνδυνες ρωγμές, αφ' ότου οι νεόπλουτοι αστοί έκαναν την είσοδο τους σε ένα κοινωνικό περιβάλλον, που για αιώνες διαφυλασσόταν από την παράδοση και την ιστορία.

Μ' αυτόν τον τρόπο, «ανήκε» κάποιος πάντα, με την κοινωνική, πολιτιστική, τοπική, ταξική και οικονομική έννοια, σε κάποια παράταξη της Ισπανίας, σε κάποια ιεραρχία, κάστα, φατρία, θεσμό (από τον στρατό έως το συνδικάτο), και τελικά, σε κάποια συννοικία, χωριό, οικισμό, πόλη, επαρχία και μάλιστα με αυτήν την σειρά ένταξης. Συχνά, η ένταξη ή μη, σύμφωνα με αυτήν την κοινωνική έννοια, υπερίσχυε της οικονομικής αξιολόγησης σε τέτοιο βαθμό ώστε σήμερα δύσκολα μπορούμε να την καταλάβουμε. Έτσι, για να αναφέρουμε ένα παράδειγμα, οι εργάτες της Σαραγόσα, πιο

ακραιφνείς αναρχικοί από τους συνδικαλιστές συντρόφους τους της Βαρκελώνης, προτιμούσαν να μην απεργούν για ευτελείς μισθολογικές διεκδικήσεις. Συνήθως, σταματούσαν την δουλειά για να βοηθήσουν τους φυλακισμένους συντρόφους και συντρόφισσες, ή για πολιτικά ζητήματα, για τα ανθρώπινα δικαιώματα, ή από ταξική αλληλεγγύη. Σε μια πραγματικά σχεδόν απίστευτη περίπτωση, οι «καθαροί» αυτοί αναρχικοί κήρυξαν 24ωρη γενική απεργία επειδή συνελήφθη από τον Χίτλερ ο γερμανός κομμουνιστής ηγέτης Έρνστ Τέλμαν.

Αλλωστε, αυτή η καθαρά ριζοσπαστική κουλτούρα είχε μια πλούσια παράδοση άμεσης δράσης, αυτοδιεύθυνσης, ομοσπονδιακής οργάνωσης. Μόλις η Ισπανία έγινε εθνικό κράτος υπό τον Φερδινάνδο και την Ισαβέλλα - τους «καθολικούς» κονκισταδόρες βασιλείς των τελευταίων μαυριτανικών οχυρών στην χερσόνησο - η μοναρχία αναγκάστηκε να αντιμετωπίσει μια ιστορική κρίση.

Παρασυρμένες από τους Comuneros (τους κομμουνάριους στην κυριολεξία), εξεγέρθηκαν οι μεγαλύτερες πόλεις της Καστίλης, διεκδικώντας κάτι που στην πράξη ήταν μια μορφή έθνους δομημένου γύρω από μια συνομοσπονδία κοινοτήτων. Την σημαντική εκείνη στιγμή, όπου ένα ομοσπονδιακό πολιτικό σύστημα γινόταν η εναλλαγή στο εθνικό συγκεντρωτικό κράτος, οι πόλεις της Καστίλης δημιούργησαν εφήμερες περιφερειακές δημοκρατίες και συνοικιακές συνελεύσεις και απελευθέρωσαν το φτωχότερο και πιο παραμελημένο τμήμα των κοινοτήτων, σε τέτοιο βαθμό που σε μεταγενέστερες εποχές θα προξενούσε ρίγη τρόμου στις κυρίαρχες ελίτ, όπως περίπου η Παρισινή Κομμούνα το 1871.⁴

Αυτά τα κινήματα για δημιουργία ομοσπονδίας συνέχισαν να ενσταλλάζονται από την μία γενιά στην άλλη μέσα στην ιστορία της Ισπανίας. Έγιναν ζωντανή πραγματικότητα μέσα στην εκπληκτική δύναμη που είχε η τοπική κοινωνία σε σχέση με το συγκεντρωτικό κρατικό καθεστώς και η οποία εκδηλώθηκε με εκρηκτικό τρόπο σε κινήματα όπως το ομοσπονδιακό κίνημα του Πι ι Μαργκάλ στην αρχή της δεκαετίας του '70, τον περασμένο αιώνα, ή το αναρχικό κίνημα που διαμορφώθηκε από τα γραπτά του Μπακούνιν. Όμως η ανατρεπτική τάση του τοπικισμού και του φεντεραλισμού δεν περιοριζόταν στους αναρχικούς: ήταν βαθιά ριζωμένη στην ψυχή των ισπανών και μόλυνε ακόμα και τους πιο παραδοσιακούς σοσιαλιστές, ιδιαίτερα τους Βάσκους εθνικιστές, οι οποίοι, από την δεκαετία του '30, στον αιώνα μας, θα ανέτρεπαν την εξουσία του συγκεντρωτικού κράτους και θα διεκδικούσαν τον πολιτικό έλεγχο, βασισμένο στις ιδέες της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Στην ουσία, ο ισπανικός ριζοσπαστισμός έθετε ερωτήματα και μορφοποιούσε απαντήσεις που έχουν εξαιρετική σημασία όσον αφορά τα σημερινά προβλήματα: πρότειναν την τοπική αυτονομία, το ομοσπονδιακό σύστημα, τον κολεκτιβισμό, την αυτοδιεύθυνση και την δημοκρατία της βάσης, στη θέση του κρατικού συγκεντρωτισμού, της εθνικοποίησης, του διαχειριστικού ελέγχου και της γραφειοκρατίας.

Το 1936, ο κόσμος δεν συνειδητοποιούσε και ακόμα και σήμερα αδυνατεί να κατανοήσει σε βάθος, τις δυνατότητες αυτών των ιδεών. Πράγματι, οι εναλλακτικές λύσεις που μορφοποιούσε ο ισπανικός ριζοσπαστισμός θα διαδίδονταν μέσα από ιδεολογικές εικόνες

που στην Ευρώπη είχαν γίνει ιστορικά απαρχαιωμένες: οδοφράγματα, συνδικαλιστικές ιδέες που προϋπέθεταν τον θρίαμβο των επαναστατικών συνδικαλιστικών οργανώσεων και συγκεχυμένες ιδέες για χειραφέτηση, χωρίς αναφορές στις ίδιες τις παραδόσεις της Ισπανίας, αλλά καμουφλαρισμένες κάτω από έναν μανδύα μπολσεβικισμού, που άνοιγε την όρεξη του Στάλιν. Αυτός ήταν ο ανεμοστρόβιλος της κοινωνικής αναταραχής που προσπάθησε να σταματήσει ο ισπανικός στρατός, μια δίνη που δημιουργήθηκε από τα κοινωνικά κατάλοιπα: από μια αγροτική κρίση που αντιπαρέθετε μια καπιταλιστική γεωργία με αριστοκρατικό μανδύα σε μια εργατική δύναμη αποτελούμενη από φτωχούς, πεινασμένους εργάτες γης, και ένα πλέγμα κοινωνικών ομάδων που έβλεπαν μια υπεροπτική αριστοκρατία, μια στενοκέφαλη αστική τάξη και μια υπέρμετρα υλιστική εκκλησία, ενωμένες ενάντια στις πιο εκρηκτικές αγροτικές και προλεταριακές μάζες που είχε γνωρίσει ποτέ η Ευρώπη στην ήδη ενός αιώνα ιστορία του δικού της αναρχισμού και σοσιαλισμού.

Τα γεγονότα που θα οδηγήσουν στον εμφύλιο μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: Στην Ισπανία, η ιστορία φαίνεται πως επαναλήφθηκε σαν φάρσα και, στη συνέχεια, σαν τραγωδία. Οι κοινωνικές αναταραχές που διαδέχτηκαν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο φαίνονται σαν μια κωμική προαναγγελία των γεγονότων που προηγήθηκαν του φρανκικού πραξικοπήματος. Ένα κύμα επαναστατικών ταραχών άνοιξε το 1923 τον δρόμο στην στρατιωτική δικτατορία του στρατηγού Πρίμο ντε Ριβέρα, ενός ανδαλουσιανού αριστοκράτη γλεντζέ και ακόλαστου, ο οποίος κατέληξε εύκολα σε συμφωνία με την UGT και τους σοσιαλιστές, εις βάρος των αναρχοσυνδικαλιστών αντιπάλων τους και ουσια-

στικά αγνόησε το ασημαντό Ισπανικό Κομμουνιστικό Κόμμα. Την άνθιση της δεκαετίας του '20, ακολούθησε η γρήγορη παρακμή της δεσποτικής κυβέρνησης του Πρίμο, πράγμα που σήμανε ταυτόχρονα και την καταστροφή της μοναρχίας. Τον Απρίλη του 1931, η Ισπανία επέστρεψε, μετά από δύο γενιές περίπου, σε ένα δημοκρατικό πολιτικό σύστημα που φαινομενικά έγινε ομόφωνα δεκτό με ενθουσιασμό, αλλά έδειξε αμέσως τα όρια του όταν η συμμαχία φιλελεύθερων και σοσιαλιστών προσπάθησε να επιλύσει τα χρονίζοντα αγροτικά προβλήματα που επί γενιές ταλαιπωρούσαν τις ισπανικές κυβερνήσεις. Απειλούμενη από τα δεξιά, από την απόπειρα κατάλυσης του πολιτεύματος υπό του στρατηγού Σανχούρχο (τον Αύγουστο του 1932) και από τα αριστερά, από την πολιτική εξέγερσης των αναρχοσυνδικαλιστών, που κορυφώθηκε με την σφαγή των ανδαλουσιανών χωρικών στο Κάζας Βιέχας (τον Γενάρη του 1933), η συμμαχία εξαφανίστηκε μέσα στα ερείπια των άτυχων μεταρρυθμίσεων της.

Το καλοκαίρι του 1933, η πληθώρα των κομμάτων και οργανώσεων που υπήρχαν στην Ισπανία, άρχισε να δημιουργεί νέες ομαδοποιήσεις και πλώσεις. Το Νοέμβρη, μια συμμαχία της δεξιάς, η Ισπανική Ομοσπονδία των Ομάδων της Δεξιάς (CEDA) αντικατέστησε την φιλελεύθερη-σοσιαλιστική συμμαχία του Μανουέλ Αθάνια.

Οι ίδιες εκείνες δυνάμεις που είχαν πετάξει την πρώτη «δημοκρατική» κυβέρνηση της τελευταίας εξηκονταετίας στον σκουπιδοτενεκέ της ιστορίας, έδωσαν την ώθηση που επρόκειτο να οδηγήσει σε μια ριζοσπαστική στροφή. Απογοητευμένο από την ανικανότητα των φιλελεύθερων και από τις όλο και μεγαλύτερες

εσωτερικές πιέσεις εκ μέρους των braceros της Ανδαλουσίας, το Σοσιαλιστικό Κόμμα πέρασε γρήγορα - σε λιγότερο από έναν χρόνο - από το μέτωπο των μεταρρυθμιστών στο μέτωπο των επαναστατών. Όπως η CEDA βρήκε στα δεξιά της την νεογέννητη Φασιστική Φάλαγγα, έτσι και ο Λάργκο Καμπαγιέρο (ο νέος «Ισπανός Λένιν») βρήκε στα άκρα αριστερά του το νεογέννητο ΡΟUM, κράμα των δυο ανεξάρτητων επαναστατικών μαρξιστικών ομάδων και στα ακόμα πιο άκρα αριστερά του, τους αναρχοσυνδικαλιστές, σε χρονικά επαναστατικές συνθήκες.

Τα οδοφράγματα που ύψωσαν οι σοσιαλιστές της Βιέννης στις αρχές του 1934, για να αγωνιστούν ενάντια στην αντιδραστική επίθεση που απειλούσε την ίδια τους την ύπαρξη, είχαν ένα αιματηρό αντίστοιχο στην Ισπανία, οχτώ μήνες αργότερα, την «Επανάσταση του Οκτώβρη» του 1934, όταν οι εργάτες των ορυχείων της Αστούρια, υψώνοντας τις κόκκινες και μαυροκόκκινες σημαίες πάνω από τα ορεινά χωριά και τις πόλεις της βόρειας Ισπανίας, έγιναν το επίκεντρο μιας γενικής εξέγερσης που εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την χώρα. Τότε ήταν που ένας ανερχόμενος διοικητής της «Αφρικανικής Στρατιάς», κάποιος Φρανθίσκο Φράνκο, μετέφερε, για πρώτη φορά μετά από πενήντα χρόνια, στα ισπανικά εδάφη στρατεύματα μαυριτανών και λεγεωνάριων, για να προασπίσει τον «χριστιανικό πολιτισμό» ενάντια στην «ερυθρά βαρβαρότητα». Σαν πρόγευση των άγριων αντεπαναστατικών αντιποίνων στα οποία θα προχωρούσε λίγο αργότερα, δύο χιλιάδες εργάτες ορυχείων εκτελέστηκαν με την λήξη της εξέγερσης και δεκάδες χιλιάδες αναρχοσυνδικαλιστές, κομμουνιστές και (σε μικρότερους αριθμούς) ακόμα και φιλελεύθεροι, κατέληξαν στην φυλακή, ενώ η υπόλοιπη χώρα έγινε έρμαιο ενός άγριου ταξικού

και τοπικιστικού μίσους που δύο χρόνια αργότερα θα έβρισκε πλήρη ικανοποίηση. ,

Προφανώς, η κοινή βούληση να απελευθερώσουν τους φυλακισμένους του Οκτώβρη και ο φόβος από τις κλιμακούμενες προκλήσεις της δεξιάς, σαν εκείνες που οδήγησαν στην εξέγερση των βιενέζων σοσιαλιστών, ήταν εκείνα που προκάλεσαν τον σχηματισμό ενός είδους «Λαϊκού Μετώπου», από στοιχεία που προέρχονταν από τις πιο ετερόκλητες πολιτικές ομάδες όπως οι σοσιαλιστές, η Esquerra (οι Καταλόνοι εθνικιστές του Λουίς Κομπανύς), το Κομμουνιστικό Κόμμα, το Συνδικαλιστικό Κόμμα (πολιτικό τμήμα του αναρχοσυνδικαλιστή διαφωνούντα Ανχελ Πεστάνια) και το ΡΟUM (στην Καταλωνία).

Προφανώς, ο όρος «Λαϊκό Μέτωπο» είχε προέλθει από το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα και ήταν ίσως αποτέλεσμα του γαλλοσοβιετικού Συμφώνου αμοιβαίας βοήθειας (Μάης 1935) με το οποίο οι δύο χώρες αναλάμβαναν να βοηθούν η μία την άλλη, «αν απειλούνταν ή κινδύνευαν από επίθεση». Μόλις το 1936 έγινε φανερό πως η νέα επικύρωση της συμμαχίας με τους φιλελεύθερους έκρυβε την απόφαση του Στάλιν να εκπορευθεί, κυριολεκτικά, τα κομμουνιστικά κόμματα ολόκληρου του κόσμου, είτε για να αποσπάσει σύμφωνο «μη επίθεσης» ή στην καλύτερη περίπτωση, «αμοιβαίας βοήθειας», μεταξύ της Ρωσίας και οποιασδήποτε δύναμης ήταν διατεθειμένη να ενταχθεί στο σταλινικό μπουρδέλο. Τότε, όλα τα δυτικά κομμουνιστικά κόμματα και οι αντίστοιχες οργανώσεις τους μεταστράφηκαν ξαφνικά και πέρασαν από την αλόγιστη πολιτική του επαναστατικού τυχοδιωκτισμού, που μπροστά της ακόμα και η CNT θα μπορούσε να κατηγορηθεί για

«ρεφορμισμό», σε μια εμετική «γραμμή» πλήρους συναίνεσης με τις «δημοκρατικές δυνάμεις» και μια επαίσχυντη αποποίηση όλων των ριζοσπαστικών τους αρχών, κάνοντας στροφή προς τον ρεφορμισμό.

Σήμερα, σε μια εποχή που η ριζοσπαστική θεωρία έχει αποσυρθεί στους ακαδημαϊκούς διαδρόμους και συχνάζει στις γεμάτες καπνό αίθουσες των φιλελεύθερων πολιτικών, είναι δύσκολο να αντιληφθούμε την κρίση συνειδήσεως που προκάλεσε η τακτική του «Λαϊκού Μέτωπου» στο κομμουνιστικό κίνημα. Αντίθετα με τον μύθο σύμφωνα με τον οποίο το «Λαϊκό Μέτωπο» υπήρξε μια «αλλαγή γραμμής» που έγινε ευνοϊκά δεκτή, όποιος έζησε εκείνες τις μέρες θυμάται τους προσβλητικούς, δηκτικούς υπαινιγμούς που απεύθυναν οι αμερικάνοι σοσιαλιστές της αριστεράς προς τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος για τη βιασύνη με την οποία πρόδωσαν τα επαναστατικά ιδεώδη. Στην Ισπανία, η μομφή αυτή μεταφράστηκε σε μια ιδιαίτερα καυστική ατάκα: «Ψηφείτε κομμουνιστικά, σώστε τον καπιταλισμό». Ούτε ο «αντιφασισμός», ούτε κάποια ιδιαίτερη αγάπη για την «αστική δημοκρατία» αρκούν για να εξηγήσουν τις ελπίδες που εναπόθεσαν χιλιάδες κομμουνιστές επαναστάτες στο σταλινικό κίνημα. Ο αριθμός εκείνων που εγκατέλειψαν πικραμένοι το «Κόμμα» είναι ίσως πολύ υψηλός σε όλον τον κόσμο. Το γεγονός πως τα κομμουνιστικά κόμματα ήταν ανέκαθεν σε θέση να εξασφαλίζουν ένα όλο και μεγαλύτερο αριθμό μελών, συχνά με κάθε άλλο παρά ακλόνητες πεποιθήσεις, δείχνει πως ακόμα και στα «κόκκινα χρόνια του '30», στην Δυτική Ευρώπη και την Αμερική, υπήρχαν περισσότεροι φιλελεύθεροι παρά ριζοσπάστες.

Δείχνει ακόμα την άκριτη, συχνά βλακώδη αφοσίωση των κομμουνιστών στην Σοβιετική Ένωση, σαν την «πρώτη σοσιαλιστική χώρα», και στην κληρονομιά της Οκτωβριανής Επανάστασης - ακόμα και αν οι ηγέτες της σφαγιάστηκαν μαζικά από την NKVD του Στάλιν.

Η δογματική κρίση, που δημιούργησε το Λαϊκό Μέτωπο, στο σώμα του επαναστατικού μαρξισμού, δεν είναι λιγότερο σημαντική. Ο ίδιος ο λόγος ύπαρξης ενός κομμουνιστικού κόμματος, σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου, ήταν η ανάγκη ενός νέου επαναστατικού κινήματος, την οποία είχε δημιουργήσει η σοσιαλδημοκρατία με τις «προδοσίες» της.

Η «προδοσία», για να χρησιμοποιήσουμε την γλώσσα εκείνης της εποχής, συνίστατο ακριβώς στην εγκατάλειψη της θεμελιώδους, αμετακίνητης στρατηγικής της επαναστατικής ανεξαρτησίας, η οποία ήταν αναγκαία, σύμφωνα με τον Μαρξ, για όλα τα πραγματικά «εργατικά κόμματα».

Αυτό το αξίωμα που εξέφρασαν δυναμικά οι Μαρξ και Ένγκελς στην περίφημη «Εκκλήση στην Κεντρική Επιτροπή της Κομμουνιστικής Λίγκας» (Μάης του 1850), παρακινούσε τους υποψήφιους των εργατών, «όποτε εμφανίζονταν δίπλα σε υποψήφιους των δημοκρατικών [...] να διατηρούν την αυτονομία τους». Σαν να είχαν προβλέψει τα «Λαϊκά Μέτωπα», εκατό χρόνια νωρίτερα, οι δύο άντρες προειδοποιούσαν τους κομμουνιστές να μην αφεθούν να «δελεαστούν από ορισμένα επιχειρήματα των δημοκρατικών όπως, για παράδειγμα, το ότι έτσι συντηρείται η δημοκρατική παράταξη και γίνεται εφικτή μια νίκη κατά των αντιδραστικών».⁵

Απορρίπτοντας αυτά τα αξιώματα έθεταν σε κίνδυνο την ίδια την αυθεντικότητα του κομμουνισμού,

αγνοούσαν τις θεμελιώδεις αρχές του, που πάνω τους έπρεπε να στηρίζεται ο μπολσεβικισμός τον χαρακτήρα μιας γνήσιας μαρξιστικής πολιτικής. Χάρη στην δύναμη των στρατηγικών αυτών αρχών είχε κερδίσει την εξουσία το μπολσεβίκικο κόμμα και είχε προσδιοριστεί ως επαναστατικό κίνημα. Και η υιοθέτηση ακριβώς εκείνων των χαρακτηριστικών που οι Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν θεωρούσαν σαν τα πλέον «προδοτικά» χαρακτηριστικά της «αστικής δημοκρατίας» και της σοσιαλδημοκρατίας, σήμαινε τον περιορισμό του παγκόσμιου κομμουνισμού σε απλό φρουρό της Σοβιετικής Ένωσης και σε απλή προέκταση της εξωτερικής πολιτικής του Στάλιν. Αν κάτι μπορούσε να δικαιολογήσει έναν τόσο ευτελή ρόλο για τους κομμουνιστές, αυτό το κάτι ήταν η πεποίθηση - συνειδητή ή όχι, λίγο ενδιαφέρει - ότι η Ρωσία ήταν η μόνη δύναμη που ήταν ικανή να κάνει πραγματικότητα τον παγκόσμιο σοσιαλισμό, μια δογματική διαστρέβλωση που υποκαθιστούσε ριζικά την δυνατότητα των καταπιεσμένων να αλλάξουν την κοινωνία, αλλάζοντας έτσι και οι ίδιοι, με μια υπέρτατη πράξη αυτοδυναμίας, με την δυνατότητα που έχει ένα «κράτος εργατών» να επαναδομήσει την κοινωνία με εργαλειώδη τρόπο.

Η λογική που βρισκόταν στη βάση αυτής της νοοτροπίας έμελλε να έχει καταστρεπτικές προεκτάσεις που σήμερα είναι ζωντανές και ενεργές, όπως και πενήντα χρόνια νωρίτερα. Η διαστρέβλωση συνίστατο στην μεταμόρφωση του σοσιαλισμού από κοινωνικό κίνημα σε πρωταρχικά διπλωματικό κίνημα. Τα κομμουνιστικά κόμματα, που γεννήθηκαν μέσα από αυθεντικές επαναστάσεις, θα εκφυλιζόνταν από την λογική αυτή και το μύθο ενός σοσιαλισμού που πραγματωνόταν από μια διεθνή πολιτική ισχύος και θα μεταμορ-

φωνόταν σε απλό όργανο που υπεράσπιζε ή ευνοούσε τα συμφέροντα ενός εθνικού κράτους. Μάλιστα, δεν περιορίστηκαν να μεταφυτεύσουν τον σοσιαλισμό σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή και να του στερήσουν τον ηθικό του στόχο της λύτρωσης της ανθρωπότητας. Το «ιδεώδες», με όλο το οραματικό και κριτικό περιεχόμενο που απέκτησε αυτός ο όρος στην διάρκεια της ιστορίας, έγινε εδαφικό και του επιβλήθηκε η ακαμψία του «πραγματισμού», σαν να ήταν ένα απλό όργανο εθνικής πολιτικής.*

Η πολεμική μεταξύ του συμβιβασμένου κομμουνιστικού κόμματος και των αριστερών επικριτών του, συνεχίστηκε σε πολλά επίπεδα, στα ταραγμένα χρόνια που προηγήθηκαν του συμφώνου Χίτλερ-Στάλιν, το 1939. Σε γενικές γραμμές, οι σοσιαλιστές της αριστεράς επέμεναν στην καταδίκη της «ταξικής συνεργασίας», όπως με ωμή ειλικρίνεια την αποκαλούσαν, στο γεγονός πως χανόταν η ίδια η έννοια της επαναστατικής τελεολογίας, η οποία ήταν η μόνη που μπορούσε να κατατροπώσει τον φασισμό και - με αρκετά μεγαλύτερη δυσκολία - να οδηγήσει στον σοσιαλισμό, εξαιτίας της ροπής των φιλελεύθερων να παραδώσουν τις δημοκρατικές ελευθερίες στους φασίστες, αντί να παραδώσουν την εξουσία σε μια εξεγερμένη εργατική τάξη. Όσο μακρινή κι αν φαίνεται σήμερα εκείνη η περίοδος, αυτό που προκαλεί εντύπωση αναφορικά με την κριτική της αριστεράς στην πολιτική των «λαϊκών μετώπων», είναι σε πόσο μεγάλο βαθμό επαληθεύτηκε από την πραγματικότητα.

Στην πράξη, ο εκλογικός θρίαμβος του «Λαϊκού Μετώπου» τον Φλεβάρη του 1936 υπήρξε αφ' εαυτού το στοιχείο που προκάλεσε την έκρηξη της επανάστα-

σης. Οι οργανώσεις που τον είχαν ενορχηστρώσει δέχτηκαν σαν εγγυητή της τύχης τους μια κυβέρνηση δειλών φιλελεύθερων, που έτρεμαν μπροστά στην εργατική και την αγροτική τάξη.

Τόσο απροκάλυπτη ήταν η αντίθεση ανάμεσα στο άτολμο καθεστώς του Αθάνια στην Μαδρίτη και το κύμα των απεργιών, των καταλήψεων γαιών και των ένοπλων συγκρούσεων, που εξαπλώθηκε στην Ισπανία μεταξύ Φλεβάρη και Ιούλη, όταν ο Φράνκο «εκδηλώθηκε» τελικά ενάντια στην δημοκρατία, και σε τέτοιο σημείο βάραινε η λογική των γεγονότων, ώστε το καλοκαίρι του 1936 είχαν απομείνει μόνο δύο δυνατότητες επιλογής: ελευθεριακή επανάσταση ή αιματηρή αυταρχική αντίδραση. Έτσι η εύκολη επιτυχία του Φράνκο όσον αφορά την μεταφορά της «αφρικανικής στρατιάς» από το Ισπανικό Μαρόκο στην μητέρα πατρίδα συνιστούσε από μόνη της πράξη κυβερνητικής προδοσίας.

Με εξαίρεση την CNT, η οποία έθεσε σε επαγρύπνηση όλους τους αγωνιστές της και κράτησε την Βαρκελώνη κάτω από τον εξουχιστικό έλεγχο των εργατικών περιπόλων, τα κόμματα της αριστεράς που είχαν σχηματίσει το «Λαϊκό Μέτωπο» τηρούσαν μια στάση ουσιαστικά συναινετική. Ακόμα και μετά την ανταρσία του Φράνκο, όταν ο πληθυσμός ξεχύθηκε στους δρόμους ζητώντας να πάρει τα όπλα ενάντια στις προσπάθειες της κυβέρνησης να έρθει σε συμφωνία με τους στρατιωτικούς, το Κομμουνιστικό και το Σοσιαλιστικό Κόμμα συμφώνησαν στην δημοσιοποίηση της ακόλουθης κοινής ανακοίνωσης: «Είναι μια δύσκολη στιγμή, αλλά όχι απελπιστική. Είναι σίγουρο πως η κυβέρνηση έχει τα μέσα για να συντρίψει αυτήν την εγκληματική

κίνηση. Αν αυτά τα μέτρα αποδειχτούν ανεπαρκή, η Δημοκρατία μπορεί να βασιστεί στην επίσημη δέσμευση του Λαϊκού Μετώπου. Είναι έτοιμο να μπει στον αγώνα, όποτε ζητηθεί η βοήθεια του. Ας διατάξει η κυβέρνηση και το Λαϊκό Μέτωπο να υπακούσει».⁶

Όχι πως κανείς έως τότε δεν γνώριζε ότι θα ξεσηκώνονταν οι στρατιωτικές φρουρές - ήταν γνωστά και το πότε και το που. Χάρη στους αποτελεσματικότερους πληροφοριοδότες της, που είχαν διεισδύσει στον στρατό, στην αστυνομία και, γενικά, στις δυνάμεις δημόσιας ασφάλειας, η CNT είχε ανακοινώσει μήνες νωρίτερα πως ο στρατός είχε οργανώσει πραξικόπημα για το καλοκαίρι του 1936 και πως η εστία του κινήματος θα ήταν το ισπανικό Μαρόκο. Και υπάρχουν κι άλλα: ο συνταγματάρχης Εσκοφέτ, αρχηγός της δημοκρατικής αστυνομίας της Βαρκελώνης, γνώριζε από τους πληροφοριοδότες του και από τηλεφωνικές παρακολουθήσεις πως το κίνημα θα εκδηλωνόταν την πέμπτη πρωινή ώρα της 19ης Ιούλη, ακριβώς όπως είχε προγραμματιστεί αρχικά από τους συνωμότες και μετέδωσε την πληροφορία στους κυβερνήτες της Καταλονίας και της Μαδρίτης.

Αλλά δεν έγινε πιστευτός - όχι γιατί ήταν απίθανο ένα πραξικόπημα, αλλά γιατί η κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να επέμβει για να το καταστείλει, παρά μόνο οπλίζοντας τον λαό. Μια τέτοιου είδους λύση απλούστατα αποκλειόταν. Πράγματι, όπως αργότερα θα παραδεχόταν με ειλικρίνεια, ο Εσκοφέτ είτε ψέματα στους ηγέτες της CNT που πήγαν να του ζητήσουν όπλα, και τους ζήτησε «να επιστρέψουν στα σπίτια τους, διότι η ημέρα της στάσης είχε αναβληθεί».⁷

Ωστόσο, είχε συμβεί ακριβώς το αντίθετο: η στάση

επισπεύθηκε κατά δύο μέρες. Το πρωί της 17ης Ιούλη, όταν οι συνεργάτες του Φράνκο είχαν μεταδώσει μέσω του ραδιοφώνου την είδηση της στρατιωτικής στάσης, το ναυτικό γραφείο τύπου της Μαδρίτης είχε λάβει γνώση της είδησης και την είχε ανακοινώσει στο Υπουργείο Ναυτιλίας. Η μόνη απόφαση που πήρε η κυβέρνηση στην περίπτωση εκείνη ήταν να αποκρύψει τα γεγονότα από τον λαό ή όπως ακριβώς ο Εσκοφέτ, να πει ψέματα, ανακοινώνοντας πως είχε καταπνιγεί μια στάση στην Σεβίλλη. Αυτό το τεράστιο ψέμα γινόταν ακόμα πιο αηδιαστικό, καθώς την ίδια στιγμή οι νικημένοι από τους στασιαστές εργάτες της πόλης, εκτελούνταν κατά χιλιάδες. Μόνο χάρη στην λαϊκή πρωτοβουλία -πρώτα στην Βαρκελώνη, όπου ο στρατός νικήθηκε μετά από δύο μέρες μάχης με την συνδυασμένη δράση των εργατών και της Γκουάρντια Θιβίλ που ήταν με το μέρος του λαού και μετά στην Μαδρίτη, την Βαλένθια, την Μάλαγα και σε όλες σχεδόν τις μεγάλες πόλεις της κεντρικής Ισπανίας - ξεπήδησε μια συντονισμένη αντίσταση από τα πολιτικά κέντρα της χώρας.

Δεν υπήρξαν εντυπωσιακές νίκες του στρατού, ούτε και αποφασιστικές ήττες των εργατών. Εκτός από την περίπτωση των πόλεων της Ανδαλουσίας, τις οποίες ο Φράνκο και οι στρατηγοί του κατέλαβαν αμέσως, είτε με δόλο, είτε με τα όπλα, το πραξικόπημα υπήρξε ουσιαστικά μια αποτυχία από στρατιωτική σκοπιά και η σύγκρουση θα παρατεινόταν, έως την αιματηρή της κατάληξη, καλύπτοντας το μεγαλύτερο μέρος των τριών επόμενων ετών. Το γεγονός πως ο Φράνκο κατόρθωσε να εδραιωθεί στην μητέρα πατρίδα οφειλόταν στην διστακτική στάση του καθεστώτος του «Λαϊκού Μετώπου» που ακινητοποίησε τον λαό, εν

μέρει, γιατί τα κόμματα της αριστεράς, τα οποία δεν τολμούσαν να αμφισβητήσουν την κυβερνητική εξουσία, έμοιαζαν να βρίσκονται σχεδόν σε κατάσταση ύπνωσης τις πρώτες μέρες της επανάστασης, και εν μέρει, γιατί αυτή η ίδια κυβέρνηση προτιμούσε να έρθει σε συμφωνία με τους στρατιωτικούς παρά να οπλίσει τον λαό. Έτσι συνέβη· ριζοσπαστικά αστικά κέντρα όπως η Σεβίλλη, η Γρανάδα και όσο κι αν φαίνεται απίστευτο, και προς μεγάλη κατάπληξη ακόμα και του στρατού, το Οβιέδο στην Αστουρία και η Σαραγόσα στην Αραγωνία, να πέσουν στα χέρια των τοπικών στρατιωτικών διοικητών από απλό και καθαρό δόλο, επειδή οι εργάτες είχαν κρατηθεί στο σκοτάδι για τα όσα συνέβαιναν στην υπόλοιπη Ισπανία. Οι σφαγές που διαπράχθηκαν στις πόλεις αυτές, όταν οι στρατιωτικοί κατέλαβαν την εξουσία, ήταν το έναυσμα του τρομερού αποδεκατισμού της εργατικής και της αγροτικής τάξης της Ισπανίας, της αιματοχυσίας που θα μετέβαλε την Ισπανία για άλλα τριανταπέντε χρόνια σε νεκροταφείο. Όπως συμπέραναν οι Πιέρ Μπρουέ και Εμίλ Τεμίν, στην εξαιρετική τους παρουσίαση της επανάστασης και του εμφύλιου: «Στην πραγματικότητα, κάθε φορά που οι οργανώσεις των εργατών αφέθηκαν να παραλύσουν από την προσήλωση στο σεβασμό της δημοκρατικής νομιμότητας και κάθε φορά που οι ηγέτες τους αρκούσαν σε όσα τους έλεγαν οι επίσημοι, βγήκαν χαμένες. Από την άλλη πλευρά, το Κίνημα [των στρατηγών] συνετρίβη όπου οι εργάτες είχαν το χρόνο να οπλιστούν και όπου ανέλαβαν να καταστρέψουν τον στρατό, χωρίς να νιαστούν για τις θέσεις που είχαν υιοθετήσει οι ηγέτες τους ή τη στάση των «νόμιμων», και δημόσιων αρχών» (Μπρουέ και Τεμίν, οπ, σ.104).

Στην ανάλυση αυτή δεν υπάρχει τίποτα που να μη μπορούσε να προβλέψει ένας επαναστάτης σοσιαλιστής ή ένας αναρχικός, από την στιγμή που το «Λαϊκό Μέτωπο» ανέβηκε στην εξουσία. Οι φιλελεύθεροι υποδύθηκαν πιστά τον κλασικό τους ρόλο. Το Σοσιαλιστικό Κόμμα, διχασμένο ανάμεσα σε μια κυνική δεξιά και μια αναποφάσιστη αριστερά, καταστράφηκε από την αναποφασιστικότητα και την ολοένα και πιο έντονη νευρική υπερένταση που οδήγησε στα πρόθυρα της προδοσίας ακόμα και τους συντηρητικούς ηγέτες του. Τελικά, οι αναρχοσυνδικαλιστές ηγέτες, πολύ λιγότερο αποφασιστικοί από τους αγωνιστές της βάσης του κινήματος, αρνήθηκαν να αναλάβουν την εξουσία στο καταλανικό προπύργιο τους, τις πρώτες εβδομάδες της επανάστασης, για λόγους αρχών, αλλά τελικά κατέληξαν να συμβιβάζουν τις πιο θεμελιώδεις ιδέες τους, που ήταν αντίθετες με το κράτος, προσχωρώντας ταπεινά, με σχεδόν διακοσμητικές αρμοδιότητες, στην κεντρική εξουσία. Αντιμετωπίζοντας δυσκολίες, εξαιτίας των επιθέσεων κομμουνιστών και φιλελεύθερων ενάντια στο σύστημα των πολιτοφυλακών και των κολεκτιβοποιήσεων και εξαιτίας ενός καθεστώτος αιμοσταγούς σταλινικής τρομοκρατίας, η ηγεσία της CNT-FAI άρχισε να υποχωρεί και να υιοθετεί μια στάση εξάρτησης από το «Λαϊκό Μέτωπο». Άρχισε να θρηνολογεί αντί να πολεμάει ενάντια στην κατάρρευση της επανάστασης, η οποία ήταν το αποτέλεσμα μάλλον ενός λαϊκού κινήματος, παρά των δικών της προσπαθειών.

Αυτό που προφανώς κανείς δεν προέβλεπε, ήταν η αποφασιστικότητα με την οποία το Κομμουνιστικό Κόμμα ανέλαβε τον αντεπαναστατικό του ρόλο, με την βοήθεια των σοβιετικών όπλων, των πρακτόρων της

«Κομιντέρν», των ειδικών της NKVD, και σε όχι αμελητέο βαθμό, μεμονωμένων μελών των «Διεθνών Ταξιαρχιών», από τις τάξεις των οποίων το PCE (KKI) στρατολόγησε μερικούς από τους ικανότερους εκτελεστές του. Αρχικά, οι κομμουνιστές αντέδρασαν στο πραξικόπημα του Φράνκο, προσπαθώντας να πλήξουν την αξιοπιστία των φιλελεύθερων οι οποίοι είχαν αποπειραθεί να έρθουν σε συμφωνία με τους στασιαστές στρατηγούς. Περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη οργάνωση, ή αυτοαποκαλούμενη αριστερή οργάνωση, το KKI έγινε σημείο αναφοράς για τις αντιδραστικές δυνάμεις, καθώς άνοιξε τις πόρτες του στα πιο συντηρητικά στοιχεία που πολεμούσαν στις γραμμές των «δημοκρατικών» και σαμποτάριζε την επανάσταση εν ονόματι του «αντιφασισμού». Δεν προσπάθησε μόνο να σταματήσει την κολεκτιβοποίηση, αλλά και να καταστρέψει το κίνημα, επαναφέροντας την ιεραρχία σε όλους τους θεσμούς που συγκροτούσαν την υποδομή της ισπανικής ζωής και εκφραζόμενο ανοιχτά υπέρ των αστικών συμφερόντων μέσα στην ισπανική κοινωνία. Τα αρχεία του «Mundo Obrero», κύριου δημοσιογραφικού οργάνου του KKI, είναι γεμάτα δημοσιεύματα, μανιφέστα και κύρια άρθρα που καταδικάζουν την πολιτοφυλακή, αντιπαραθέτοντας έναν ιεραρχικά οργανωμένο «Λαϊκό Στρατό», υποστηρίζουν τους φιλελεύθερους και τους σοσιαλιστές της δεξιάς - στους οποίους ασκούσαν κριτική οι αριστεροί και οι αναρχικοί, οι οποίοι καταδικάζουν κάθε άσκηση εξουσίας εκ μέρους των συνδικάτων και των επαναστατικών επιτροπών - συμβουλευοντας: «Σήμερα το σύνθημα πρέπει να είναι: όλη η εξουσία και η δύναμη στην κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου». (Daily Worker, 11 Σεπτέμβρη 1936).

Το να εξηγηθεί πώς ένας δηλωμένος ριζοσπάστης μπορούσε να παραμένει στο ΚΚΙ είναι σχεδόν αδύνατον, αν δεν αναλυθεί η αντίληψη των προτεραιοτήτων μέσα στα πλαίσια της οργάνωσης: η γεμάτη ελπίδες ταύτιση του «σοσιαλισμού», από τα πιο αφοσιωμένα μέλη της, με ένα εθνικό κράτος, ακόμα και εις βάρος ενός λαϊκού κινήματος που κάποτε είχε ενεργό απελευθερωτικό χαρακτήρα. Με αυτή την, πολύ πραγματιστική, έννοια, το Ισπανικό Κομμουνιστικό Κόμμα δεν ήταν περισσότερο ισπανικό απ' όσο το αντίστοιχο σοβιετικό κόμμα και, εξαιτίας της ταύτισης που έκανε μεταξύ «κομμουνισμού» και εθνικής πολιτικής του Στάλιν, δεν ήταν περισσότερο κομμουνιστικό από τα καθολικά βασκικά κινήματα που συγκρούονταν με τον Φράνκο. Η «αριστερή» κυβέρνηση που σχημάτισε ο Λάργκο Καμπαγιέρο τον Σεπτέμβρη του 1936, σκόπευε να κινητοποιήσει τους σοσιαλιστές, αναρχοσυνδικαλιστές και κομμουνιστές ηγέτες, όχι μόνο ενάντια στον στρατό αλλά και ενάντια στην επανάσταση που είχε ξεκινήσει από την βάση. Όπως δήλωσε ο ίδιος ο Λάργκο Καμπαγιέρο μετά την απομάκρυνση από τα καθήκοντα του: «Η σοβιετική επέμβαση στις υποθέσεις της Ισπανίας ήταν απροκάλυπτα φανερή και σαφώς προσδιορισμένη. Η επανάσταση έθετε σε κίνδυνο την εικόνα της Σοβιετικής Ένωσης ως αξιοσέβαστου εθνικού κράτους που αναζητούσε διπλωματικές συμμαχίες. Έπρεπε να ανακόψουν την ανάπτυξη της επανάστασης». Ο Καμπαγιέρο κάθε άλλο παρά επαναστάτης ήταν, αλλά τα ερείσματα που διέθετε στους κόλπους του Σοσιαλιστικού Κόμματος, του έδιναν την ελευθερία να ενεργεί σύμφωνα με τις δικές του αποφάσεις. Σοβαρό αμάρτημα στα μάτια των κομμουνιστών.

Παρ' όλα αυτά, ακριβώς κάτω από αυτό το καθεστώς

άφησε η επανάσταση την τελευταία της πνοή. Στις 30 Σεπτέμβρη, προς μεγάλη χαρά των φιλελεύθερων, των κομμουνιστών και των σοσιαλιστών της δεξιάς, ιδρύθηκε ο «Λαϊκός Στρατός». Στην πραγματικότητα, όλα σχεδόν τα κόμματα και οι οργανώσεις της αριστεράς ευνοούσαν τον μετασχηματισμό των πολιτοφυλακών σε συμβατικό στρατό. Η κατανομή των όπλων, των υλικών εφοδιασμού, των ανδρών και των πολεμοφοδίων στους επιμέρους τομείς του μετώπου και στις διάφορες περιοχές, πραγματοποιήθηκε με σκανδαλώδη τρόπο, σύμφωνα με πολιτικά κριτήρια. Όλοι αυτοί οι πόροι θα είχαν αφεθεί να πέσουν στα χέρια του Φράνκο, αν οι κομμουνιστές και οι σύμμαχοι τους υποψιάζονταν πως θα μπορούσαν να καταλήξουν στα χέρια των αναρχοσυνδικαλιστών. Θα αναφερθούμε μόνο σε ένα από τα πιο γνωστά παραδείγματα: άφησαν τον Φράνκο να καταλάβει το μοναδικό ισπανικό εργοστάσιο όπλων που υπήρχε πριν από τον πόλεμο στα «δημοκρατικά» εδάφη, στο Τολέδο, αντί να το μεταφέρουν στην Βαρκελώνη, όπου θα μπορούσε να ενισχύσει το επαναστατικό κίνημα - και αυτό παρά τις εκκλήσεις του Χοσέπ Ταραντέλιας, εκπροσώπου του Λουίς Κομπανύς, πρωθυπουργού της Καταλωνίας, που πήγε προσωπικά στην Μαδρίτη για να ζητήσει την μεταφορά του εργοστασίου.⁸

Ενισχυμένο από τα σοβιετικά όπλα και την μαζική προσχώρηση νέων μελών μεσοαστικής κυρίως προέλευσης, το ΚΚΙ εξαπέλυσε μια πραγματική επίθεση ενάντια στις κολεκτίβες και τις επαναστατικές επιτροπές και εγκαινίασε την εκκαθάριση των αναρχοσυνδικαλιστών, που θα διεξαγόταν, όπως έγραφε η Πράβδα, το όργανο του ΚΚΣΕ, «με την ίδια ενεργητικότητα που διεξήχθη και στην ΕΣΣΔ» (17 Δεκέμβρη 1936). «Οι οργανώσεις των τσεκιστών που ανακαλύφθηκαν

πρόσφατα στην Μαδρίτη», προειδοποιούσε στις 25 Απρίλη 1937, το καθημερινό αναρχοσυνδικαλιστικό όργανο «Solidaridad Obrera», αναφερόμενο στις φυλακές και τις μυστικές υπηρεσίες τύπου NKVD, «... είναι άμεσα συνδεδεμένες με παρόμοια κέντρα υπό μια κοινή διεύθυνση και με προδιαγεγραμμένους στόχους, εθνικού βεληνεκούς». Για να επαληθεύσουμε την εγκυρότητα αυτής της καταγγελίας δεν χρειάζεται να παραθέσουμε τον Τζωρτζ Όργουελ*, που συγκαταλέγεται στα θύματα των τσεκιστών (για να χρησιμοποιήσουμε το όνομα με το οποίο ήταν γνωστά τα μέλη της μπολσεβίκικης μυστικής αστυνομίας μετά την ρώσικη επανάσταση). Η Πράβδα είχε ήδη αποκαλύψει τον σχηματισμό αυτού του δικτύου και μετά τον πόλεμο, πολλοί αναρχοσυνδικαλιστές και μέλη του POUM αφηγούνταν με λεπτομέρειες τις δικές τους εμπειρίες από το σύστημα εσωτερικής καταστολής των κομμουνιστών.

Οι πέντε δραματικές μέρες, μεταξύ 3ης και 8ης Μάη, όπου οι εργάτες της CNT θα διεκδικούσαν τις εξανεμιζόμενες επαναστατικές κατακτήσεις τους, δεν ήταν μέρες ήττας αλλά προδοσίας - τόσο από την πλευρά της κλίμακας που διεύθυνε την CNT, όσο και από την πλευρά των κομμουνιστών που ήταν έτοιμοι να εξαπολύσουν έναν εμφύλιο μέσα στον εμφύλιο, αδιάφοροι για το γεγονός πως αυτό θα έθετε σε κίνδυνο τον αγώνα ενάντια στον φρανκισμό. Στερούμενοι ακόμα και αυτής της αποφασιστικότητας, οι «αναρχικοί υπουργοί» Φεδέρικα Μοντσένου και Γκαρθία Ολιβέρ έπει-

* Σ.τ.Ε. Ο συγγραφέας υπονοεί εδώ τη μαρτυρία του Όργουελ, σ' ότι αφορά τις εμπειρίες του από τον Ισπανικό Εμφύλιο, που έχει καταγραφεί στο βιβλίο του «Φόρος Τιμής στην Καταλωνία» - ελληνική μετάφραση εκδόσεις ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ.

σαν τους εργάτες της CNT να καταθέσουν τα όπλα και να επιστρέψουν στα σπίτια τους. Αυτό το φιάσκο μετατράπηκε σε πραγματική πανωλεθρία όταν οι «δημοκρατικές» Φρουρές Εφόδου, οπλισμένες ως τα δόντια, μπήκαν στην Βαρκελώνη για να επιτηρούν τους ταρaxis κατοίκους της. Από κέντρο της επανάστασης, η Βαρκελώνη μετατράπηκε σε κατεχόμενη ζώνη, όπου κυριαρχούσαν η τρομοκρατία και η αντεπανάσταση - με κόστος σε ανθρώπινες ζωές, αξίζει να το θυμόμαστε αυτό, που θα μπορούσε να συγκριθεί μόνο με εκείνο που χρειάστηκε να πληρώσει η πόλη την εποχή της στρατιωτικής στάσης, ένα χρόνο νωρίτερα.

Η αποτυχία της εξέγερσης - των φημισμένων «ημερών του Μάη» - λείανε το έδαφος για την καθοδηγούμενη από τους κομμουνιστές αντεπανάσταση. Ο Λάργκο Καμπαγιέρο αναγκάστηκε να παραιτηθεί και αντικαταστάθηκε από τον Χουάν Νεγρίν, ο οποίος καθόλη τη διάρκεια του υπόλοιπου πολέμου, υποστηριζόταν από το ΚΚΙ. Δύο μήνες αργότερα, το POUM κηρύχθηκε επίσημα εκτός νόμου και ο Αντρες Νιν, ο πιο ικανός ηγέτης του, δολοφονήθηκε από σοβιετικούς πράκτορες, σε συνεργασία με μέλη του «Τάγματος Τέλμαν» των «Διεθνών Ταξιαρχιών». Ακόμα και οι αναρχοσυνδικαλιστές χτυπήθηκαν σκληρά, κυρίως με την δολοφονία του Καμίλλο Μπερνέρι*, - αυθεντικής φωνής του ιταλικού αναρχισμού και αυστηρού επικρι-

* Σ.τ.Ε. Για τα «θαυμαστά επαναστατικά κατορθώματα» των σταλινικών στην Ισπανία βλ τα βιβλία: Ολιβιέ - Λαντάου. «Η GPU στην Ισπανία» και Ρίτσαρντς, Ρόκερ κ.α. «Ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος: Διδάγματα από την Ισπανική Επανάσταση» (υπό έκδοση), εκδόσεις ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ.

τη της ηγεσίας της CNT. Και στην δική του περίπτωση, υπάρχουν αδιάσειστες αποδείξεις για το γεγονός ότι μέλη του «Τάγματος Γκαριμπάλντι» των «Διεθνών Ταξιαρχιών» είχαν ανάμιξη στην δολοφονία του στις «μέρες του Μάη». Τον Αύγουστο, υπό την κυβέρνηση του Νεγρίν, ιδρύθηκε η SIM, η Στρατιωτική Υπηρεσία Πληροφοριών, που είχε σαν αποστολή την ενίσχυση του καθεστώτος σταλινικής τρομοκρατίας το οποίο υφίσταντο οι αναρχοσυνδικαλιστές και τα μέλη του POUM. Τον ίδιο μήνα, ο Ενρίκε Λίστερ, εκπαιδευμένος στην Μόσχα εγκληματίας, ηγέιτο της 6ης Κομμουνιστικής Μεραρχίας ενάντια στα τελευταία αγροτικά οχυρά του αναρχισμού και έκανε γενική εκκαθάριση στο Συμβούλιο της Αραγωνίας και σε ανυπολόγιστο αριθμό κολεκτίβων τρομοκρατώντας το επαναστατικό κίνημα, αφού, όπως παραδέχτηκε ο ίδιος αργότερα, είχε διαταγή να «βγάζει απ' τη μέση όσους αναρχικούς μπορούσε».⁹ Σε ένα βιβλίο πλούσιο σε σύγχρονες με τον εμφύλιο προφορικές μαρτυρίες, ο Νταϊνβιντ Μίτσελ διαπιστώνει πως η «δημοκρατική κυβέρνηση διεξήγαγε την εκστρατεία του Μπελτσίτε, μια από τις πιο αιματηρές συγκρούσεις, τόσο για να καταστρέψει το Συμβούλιο της Αραγωνίας, ένα αναρχικό κράτος στο εσωτερικό του κράτους, όσο και για να επιτύχει σημαντικά αποτελέσματα κατά των εθνικιστών».¹⁰

Από εκείνη την στιγμή ο «πόλεμος της Ισπανίας», όπως τον αποκαλούσαν αφηρημένα κάποιοι που είχαν ενοχληθεί στα τέλη της δεκαετίας του '30, δεν ήταν τίποτα λιγότερο και τίποτα περισσότερο από ένας πόλεμος - και εφιάλτης για τον ισπανικό λαό. Και ο στρατός και ο λαός έχασαν τελείως το ηθικό τους και έγιναν «εντελώς απαισιόδοξοι», θυμάται ο

Χοσέ Κόστα, ένας ηγέτης της CNT που πολέμησε στο μέτωπο της Αραγωνίας. «Οι άνθρωποι μοιάζανε σαν πρόβατα οδηγούμενα στην σφαγή. Δεν υπήρχε πλέον στρατός, δεν υπήρχε τίποτα. Η προδοσία του Κομμουνιστικού Κόμματος τον Μάη, είχε καταστρέψει τον δυναμισμό που υπήρχε πριν. Πηγαίναμε μηχανικά να πολεμήσουμε, γιατί είχαμε έναν εχθρό απέναντι μας. Αλλά η αναποδιά ήταν πως είχαμε κι έναν εχθρό πίσω από την πλάτη μας. Είδα ένα σύντροφο νεκρό, με μια πληγή στον σβέρκο, που δεν θα μπορούσε να την έχει προκαλέσει κανένας εθνικιστής. Προσπαθούσαν συνεχώς να μας πείσουν να ενταχθούμε στο Κομμουνιστικό Κόμμα. Αν δεν τα κατάφερναν, άρχιζαν τα βασανιστήρια. Μερικοί δραπέτευσαν για να αποφύγουν αυτό το σφυροκόπημα. Και είχα ήδη ακούσει κάποιους να αφηγούνται - κυρίως στρατιώτες της CNT που είχαν πάρει μέρος στην μάχη του Έβρου, την τελευταία μεγάλη επίθεση των «δημοκρατικών» στον εμφύλιο - για τις κομμουνιστικές περιπόλους που διέσχιζαν τα πεδία των μαχών, μετά το πέρασμα των στρατευμάτων και σκότωναν τους τραυματισμένους αναρχοσυνδικαλιστές, τους οποίους αναγνώριζαν από τα μαυροκόκινα διακριτικά τους...»

Το τέλος του πολέμου, την 1η Απρίλη 1939, δεν σήμανε και το τέλος των δολοφονιών. Μετά την νίκη και έως τα πρώτα χρόνια του '40, ο Φράνκο κατέφυγε συστηματικά στο φόνο και εκτέλεσε περίπου 200.000 αντιπάλους του καθεστώτος του, μια πραγματική γενοκτονία που απέβλεπε στην φυσική εξόντωση του ζωτικού πυρήνα της επανάστασης. Η φρανκική νίκη δεν συνοδεύτηκε από καμιά σοβαρή απόπειρα ιδεολογικού προσηλυτισμού. Αντίθετα,

ήταν μια εκδικητική αντεπανάσταση, η οποία θα μπορούσε να παραλληλιστεί, τηρουμένων των αναλογιών του πληθυσμού και της έκτασης της Ισπανίας, μόνο με τον μονόπλευρο εμφύλιο πόλεμο του Στάλιν ενάντια στον σοβιετικό λαό.

Θεωρώ πως ένας επαναστατικός εμφύλιος όπως της Ισπανίας, δεν είναι σήμερα εφικτός - τουλάχιστον όχι στον λεγόμενο «πρώτο κόσμο». Ο ίδιος ο καπιταλισμός καθώς και οι τάξεις που περιγράψαμε σαν αντίπαλες του, έχουν αλλάξει ριζικά τα τελευταία πενήντα χρόνια. Η εργατική τάξη της Ισπανίας είχε διαμορφωθεί από την ένταση μιας πολιτισμικής σύγκρουσης ανάμεσα σε έναν κοινοτικό κόσμο, προκαπιταλιστικό κατά μεγάλο μέρος και μια βιομηχανική οικονομία που δεν είχε ακόμα διαποτίσει τον χαρακτήρα και την δομή του ισπανικού λαού. Αυτή η διάσταση ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν δημιούργησε ένα ριζοσπαστικό κίνημα καθόλου «καθυστερημένο» ή «πρωτόγονο», αλλά, αντίθετα, με τεράστια ζωτικότητα, όπου οι παραδόσεις μιας παλαιότερης και περισσότερο οργανικής κοινωνίας συνετέλεσαν στην όξυνση της κριτικής και της δημιουργικής ικανότητας ενός τεράστιου εργατικού και αγροτικού πληθυσμού.

Η αστικοποίηση του σημερινού προλεταριάτου, για να μην μιλήσουμε για την άνευ όρων παράδοση του στην επανάσταση της ρομποτικής και της κυβερνητικής, δεν είναι παρά έκφραση μιας βαθιάς μεταβολής των κοινωνικών συνθηκών και της όλο και ευρύτερης κατανομής των καταναλωτικών αγαθών στην κοινωνία μετά το 1936.

Ακόμα και η στρατιωτική τεχνολογία έχει αλλά-

ξει. Τα όπλα με τα οποία πολεμούσαν οι «δημοκρατικοί» και οι φρανκιστές μοιάζουν σήμερα με παιχνίδια, σε μια εποχή που μια κυρίαρχη τάξη, παντελώς απαλλαγμένη από ενδοιασμούς, έχει στη διάθεση της τις βόμβες νετρονίου. Μια απλή αντιπαράθεση δυνάμεων δεν μπορεί να έχει ελπίδες επαναστατικής επιτυχίας. Από αυτή την άποψη, οι μεγαλύτερες δυνατότητες προσφέρονται σε όποιον εξουσιάζει την κοινωνία, όχι στους εξουσιάζα μένους. Μόνο αν χάσουν το περιεχόμενο τους όλοι οι καταναγκαστικοί θεσμοί - όπως έγινε τελευταία στην Πορτογαλία και όπως σίγουρα συνέβη στην Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση, δύο αιώνες νωρίτερα - μπορεί να φτάσουμε σε μια ριζοσπαστική κοινωνική αναμόρφωση.

Το οδόφραγμα είναι ένα σύμβολο, όχι φυσικό εμπόδιο. Υψώνοντας το, το πολύ να δηλωθεί η αποφασιστικότητα των προθέσεων, όμως αυτό δεν βοηθάει να πραγματοποιηθεί μια αλλαγή μέσω της εξέγερσης. Ίσως η πιο διαρκής μορφή φυσικής αντίστασης που θα μπορούσαν να οργανώσουν οι Ισπανοί, ακόμα και μετά την νίκη του Φράνκο, να ήταν η γκερίλα, ένας πόλεμος που το ίδιο του το όνομα και οι καλύτερες παραδόσεις του στην σύγχρονη εποχή, είναι ισπανικά. Και όμως, κανένα από τα κόμματα και τις οργανώσεις που δρούσαν μέσα στην «δημοκρατική» ζώνη δεν αντιμετώπισε σοβαρά αυτή την μορφή αγώνα. Αντίθετα, διεξήγαγαν έναν παραδοσιακό πόλεμο, σε χαρακώματα και ανοιχτά πεδία, ώσπου η Φρανκική στρατηγική της καταπόνησης και η συντριπτική υπεροχή του Φράνκο ως προς τον ανεφοδιασμό, έκαμψαν τους αντιπάλους.

Θα μπορούσε να νικήσει τον Φράνκο ένας πόλεμος που θα διεξαγόταν με επαναστατικές μεθόδους; Ενωώ έναν πραγματικό πολιτικό πόλεμο, ο οποίος θα είχε θεμελιώσει τις προϋποθέσεις για μια βαθιά κοινωνική αλλαγή και θα προσπαθούσε να κατακτήσει την ψυχή του ισπανικού λαού και της διεθνούς εργατικής τάξης, η οποία είχε επιδείξει σε κάθε περίπτωση, πως διέθετε μια ταξική συνείδηση και μια αίσθηση της αλληλεγγύης που σήμερα, σύμφωνα με τα σύγχρονα πρότυπα, φαίνεται απίστευτη. Φυσικά, θα έπρεπε να υπάρχουν και εργατικές οργανώσεις ικανές, τουλάχιστον, όχι μόνο, να μην ανακόπτουν τον αφυπνισμένο ισπανικό λαό, αλλά ακόμα και να ενισχύουν την λαϊκή ορμή. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, η απάντησή μου θα ήταν «ναι». Και πράγματι, παρόμοιες συνθήκες υπήρξαν αρχικά στην Βαρκελώνη, όπου ο στρατός ηττήθηκε νωρίτερα απ' ό,τι στην υπόλοιπη Ισπανία. Όχι μόνο δεν νίκησαν οι δυνάμεις του Φράνκο στις κυριότερες πόλεις της κεντρικής Ισπανίας, αλλά ήταν εφικτό και να εμποδιστούν να καταλάβουν σημαντικά ριζοσπαστικά κέντρα όπως η Σεβίλλη, η Κόρδοβα, το Οβιέδο, η Σαραγόσα - ειδικά οι δύο τελευταίες είχαν στρατηγική σημασία, διότι συνέδεαν τις πιο εκβιομηχανισμένες αστικές περιοχές της Ισπανίας, την χώρα των Βάσκων και την Καταλονία. Το καθεστώς όμως κατόρθωσε να κερδίσει χρόνο με την βοήθεια των κομμμάτων του «Λαϊκού Μετώπου» - κυρίως των κομμουνιστών και των σοσιαλιστών της δεξιάς - ενώ οι εργάτες των πόλεων αυτών, συγχυσμένοι και αποπροσανατολισμένοι, καταβάλλονταν από τους στρατιωτικούς, σχεδόν πάντα με δόλο, αμαχητί. Αποδεικνύοντας πως ήταν αρκετά πιο αποφασιστικοί από τους αντιπάλους τους, οι στρατιωτικοί παρενέβαλαν

μία σφήνα ανάμεσα στους Βάσκους και τους Καταλάνους που ποτέ δεν κατάφερε να ξεπεράσει ο «Λαϊκός Στρατός».

Παρά το γεγονός αυτό, οι δυνάμεις του Φράνκο αναχαιτίστηκαν πολλές φορές κατά την διάρκεια του πολέμου, τόσο που ο Χίτλερ φοβόταν μήπως η «σταυροφορία» αποτύχει". Την χαριστική βολή στην λαϊκή αντίσταση την κατάφερε το Κομμουνιστικό Κόμμα, που ήταν διατεθειμένο να διακινδυνεύσει την έκβαση του πολέμου για να καταστρέψει μια σαφώς ελευθεριακή επανάσταση, μια επανάσταση που προσπαθούσε, αρκετά δειλά, να βρει ένα *modus vivendi* με τους «αριστερούς» αντιπάλους της. Αλλά η αμοιβαία κατανόηση ήταν αδύνατη: το ΚΚΙ ήθελε να κερδίσει τον σεβασμό ο «πόλεμος της Ισπανίας», κυρίως για τα συμφέροντα της Σοβιετικής Ένωσης, και έπειτα για να περιβληθεί με την αμφίβολη αστική εκτίμηση στα μάτια όλου του κόσμου. Η επανάσταση κηλίδωνε αυτή την εικόνα και αντιστρατευόταν τον ρητά αντεπαναστατικό ρόλο που είχε επωμιστεί ολόκληρη η Κομμουνιστική Διεθνής, μπαίνοντας στην υπηρεσία της σοβιετικής διπλωματίας. Επομένως, όχι μόνο έπρεπε να αφανιστεί η ισπανική επανάσταση, αλλά και οι εξολοθρευτές της έπρεπε να φανούν σαν τέτοιοι. Το Παρίσι, το Λονδίνο, η Ουάσινγκτον έπρεπε να δουν με εμπιστοσύνη τους «κόκκινους» - και πράγματι, έτσι κατάληξαν να τους βλέπουν οι κυβερνήσεις των τριών δυνάμεων, καθώς η σύγκρουση στην Ισπανία έφτανε στο τέρμα της.

Όταν ο πόλεμος πήρε διεθνή χαρακτήρα, σαν συνέπεια της άνευ όρων βοήθειας της Γερμανίας και

της Ιταλίας προς τον Φράνκο και της περιορισμένης και υπό αυστηρούς όρους υποστήριξης της Σοβιετικής Ένωσης - με αντάλλαγμα, θα μπορούσα να προσθέσω, τα σημαντικά αποθέματα χρυσού της Ισπανίας - δεν ήταν πια επικτή μια επαναστατική νίκη. Οι «μέρες του Μάη» θα μπορούσαν να έχουν γεννήσει μια «Καταλάνικη Κομμούνα», μια φωτεινή κληρονομιά στην οποία ο ισπανικός λαός θα μπορούσε να εναποθέσει τις ελπίδες μελλοντικών αγώνων και που επιπλέον θα μπορούσε ν' αποτελέσει ακόμα και πηγή έμπνευσης για τα ριζοσπαστικά κινήματα σε όλον τον κόσμο. Όμως η CNT, γραφειοκρατικοποιημένη εν μέρει ήδη από το 1936, γραφειοκρατικοποιήθηκε σε εντυπωσιακό βαθμό το 1937, όταν διέθετε κτίρια, πόρους, δημοσιογραφικά όργανα και άλλα υλικά αγαθά. Όλα αυτά το μόνο που έκαναν ήταν να ενδυναμώσουν και να σκληρύνουν την ιεραρχική πυραμιδοειδή δομή που χαρακτηρίζει όλες τις μορφές συνδικαλιστικής οργάνωσης. Στις «μέρες του Μάη», η κυβερνητική συνδικαλιστική ελίτ εγκατέλειψε εντελώς την επανάσταση και ακόμα και στις κρίσιμες φάσεις που ακολούθησαν, ανέκοψε την πορεία της.

Το Ισπανικό Κομμουνιστικό Κόμμα πήρε αυτό που ήθελε, δηλαδή έναν στρατό, την αποκολεκτιβοποίηση, την εξόντωση των πιο επικίνδυνων αντιπάλων του, την σταλινοποίηση των δυνάμεων εσωτερικής ασφάλειας, την μεταμόρφωση της επανάστασης σε «πόλεμο ενάντια στον φασισμό» - μόνο που έχασε αυτόν τον πόλεμο. Η σοβιετική βοήθεια, επιλεκτική και αναξιόπιστη, στην καλύτερη περίπτωση, μειώθηκε το Νοέμβριο του 1938, έξι μήνες σχεδόν πριν από την νίκη του Φράνκο, ο οποίος αντίθετα,

μπορούσε έως το τέλος να υπολογίζει στην ιταλική και γερμανική βοήθεια. Ο Στάλιν, που βιαζόταν να συνάψει σύμφωνο ειρήνης με τον Χίτλερ, θεωρούσε τότε πως τον έφερνε σε δύσκολη θέση ο «πόλεμος της Ισπανίας» και απλούστατα, αρνήθηκε οποιαδήποτε βοήθεια. Οι «δυτικές δημοκρατίες» δεν έκαναν τίποτα για την «δημοκρατική» Ισπανία*, αν και το καθεστώς είχε επιτύχει καλά αποτελέσματα στην καταστολή της εσωτερικής επανάστασης και μάλιστα, ακολουθούσε μια εξωτερική πολιτική προσανατολισμένη στην Δύση· το Ισπανικό Μαρόκο, η σημαντικότερη δεξαμενή των φρανκικών στρατευμάτων, δεν απέκτησε την ανεξαρτησία του η οποία θα μπορούσε να το ωθήσει σε εξέγερση ενάντια στον στρατό των στασιαστών. Και αυτό παρά τις υποσχέσεις υποστήριξης εκ μέρους των μαροκινών εθνικιστών.

Η Ισπανία έχασε το πιο σημαντικό προλεταριάτο που γνώρισε ποτέ το ριζοσπαστικό κίνημα - πριν και μετά την περίοδο 1936-39 - μια τάξη εργατική, με την σοσιαλιστική έννοια και αναρχική, με την πιο καθαρή έννοια του όρου. Ένα προλεταριάτο που δεν το κατέστρεψε το αυξανόμενο υλικό ενδιαφέρον του για την αστική κοινωνία, αλλά που εξολοθρεύτηκε φυσικά. Και αυτό συνέβη μέσα σε απόλυτη σιγή εκ μέρους του κομμουνιστικού και φιλελεύθερου τύπου, σε έναν κόσμο όπου το φιλελεύθερο οικοδό-

* Σ.τ.Ε. Μια ακόμα αιτία της παθητικής στάσης των Δυτικών ήταν οι επενδύσεις ευρωπαϊών και άλλων σε Ισπανικά ορυχεία, επιχειρήσεις, κ.λ.π. Ακόμα και η Τηλεφωνική Εταιρία της Βαρκελώνης ήταν Αμερικανικής ιδιοκτησίας... Βλ. Ρούντολφ Ρόκερ. «Η Ισπανική τραγωδία», (εμπεριέχεται στο βιβλίο: «Ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος» ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ - υπό έκδοση).

μημα δεν έπαιζε λιγότερο σημαντικό ρόλο από ότι το κομμουνιστικό. Είναι ενοχλητικό να μαθαίνουμε πως ο Χέρμπερτ Μ. Μάθιους, ο κύριος ανταποκριτής των New York Times, από την λεγόμενη «νομιμόφρονη» πτέρυγα, έγραψε και μάλιστα πρόσφατα, το 1973: «Θα έλεγα πως υπήρξε κάποια μορφή επανάστασης, αλλά δεν χρειάζεται να την υπερτιμάμε. Κατά βάθος, κατά κάποια έννοια, δεν υπήρξε καμιά επανάσταση, γιατί η δημοκρατική κυβέρνηση συνέχισε να λειτουργεί όπως και πριν απ' τον πόλεμο»¹². Θα αφήσω τον αναγνώστη να κρίνει αν πρόκειται για απλή ηλιθιότητα ή για συνηγορία με τις δυνάμεις που έθεσαν τέλος σε αυτή τη «μορφή επανάστασης». Ωστόσο, οι ανταποκριτές αυτής της χροιάς ήταν που πληροφόρησαν τον αμερικανικό λαό για τα γεγονότα του «πολέμου της Ισπανίας», στην δεκαετία του '30.

Η φιλολογία γύρω από την σύγκρουση, σε γενικές γραμμές πιο κοντά στην αλήθεια απ' ότι η αντίστοιχη των χρόνων μετά τον πόλεμο, έχει εμπλουτιστεί και επωφεληθεί από την συνεισφορά ακόμα και ιστορικών μεγάλης αξίας, που ξέρουν πώς να αξιοποιήσουν τις προφορικές πηγές. Διδάχθηκε πολλά η αμερικανική αριστερά από τις μαρτυρίες αυτές;

Αν λάβουμε υπ' όψιν το γεγονός πως οι βιομηχανικές και αγροτικές κολεκτιβοποιήσεις στην Ισπανία αντιπροσωπεύουν επαναστατικά εναλλακτικά μοντέλα εκσυγχρονισμού, σε σχέση με τα συμβατικά, τα οποία στηρίζονται στις εθνικοποιημένες οικονομίες και σε έναν κεντρικό και ενίοτε ολοκληρωτικό έλεγχο, δεν μπορούμε παρά να

απαντήσουμε με ένα πικρό και αποθαρρυσμένο «όχι». Η παρακμή της «νέας αριστεράς» και η ανάδυση μιας περισσότερο «ορθόδοξης» αριστεράς, φθαρμένης ήδη από πενήντα χρόνια ιστορίας που χαρακτηρίστηκε από ταχείες αλλαγές, απειλεί να δημιουργήσει έναν καινούριο μύθο του «Λαϊκού Μετώπου» ως «χρυσής εποχής» του ριζοσπαστισμού.

Θα πρέπει να υποθέσουμε πως τα πιο πρόσφατα ντοκουμέντα σχετικά με την Ισπανία - με αριστερό προσανατολισμό στο μεγαλύτερο μέρος τους - δεν διαβάστηκαν από κανέναν. Ο «πόλεμος της Ισπανίας» δεν περιβάλλεται πια με σιωπή: τώρα απλώνεται πάνω από τα γεγονότα ένα πυκνό πέπλο γλυκανάλατου συναισθηματισμού γύρω από τους επιζώντες της «Ταξιαρχίας Λίνκολν»* και τα στερεότυπα «του μπαμπά και της μαμάς» σε ταινίες όπως το «Βλέπω κόκκινο».

Εν ολίγοις, η αλήθεια πλέον δεν κρατιέται κρυφή - αλλά τα αυτιά που θα έπρεπε να την ακούν και τα μυαλά που θα έπρεπε να την κατανοούν έχουν ατροφήσει από μια άγνοια που καλλιεργείται επιδέξια και από μια σχεδόν ολοκληρωτική απώλεια της κριτικής ικανότητας. Ο «κομματισμός» αντικατέστησε την πολιτική, η τυφλή «πίστη» αντικατέστησε την θεωρία, η «αντικειμενικότητα» στην αξιολόγηση των γεγονότων αντικατέστησε την παθιασμένη στράτευση, τέλος ένας οικουμενικός «ριζοσπαστισμός» που συνενώνει σταλινικούς και

* Σ.τ.Ε. Αμερικάνικο τμήμα των Διεθνών Ταξιαρχών».

ρεφορμιστές κάτω από την φθαρμένη σημαία της «ενότητας» και της «συμπαράταξης», αντικατέστησε την ακεραιότητα των ιδεών και της πρακτικής. Το ότι η σημαία της «ενότητας» και της «συμπαράταξης» έγινε το σάβανο της Ισπανίας και χρησιμοποιήθηκε ατιμώρητα για να καταστρέψει την επανάσταση, ακόμα και με τίμημα να παραδώσει την χώρα στα χέρια του Φράνκο, σήμερα είναι μια τόσο μακρινή πραγματικότητα για την συλλογική συνείδηση, όσο ήταν πενήντα χρόνια νωρίτερα μέσα στο μεγάλο καζάνι ενός αιματηρού εμφυλίου.

Σε τελική ανάλυση, η ισπανική αριστερά θα μπορούσε να διασώσει την ίδια της την ακεραιότητα μόνο αν είχε ενσαρκώσει τις παραδόσεις που ήταν ριζωμένες στον ισπανικό λαό: το ισχυρό κοινοτικό αίσθημα, την ιδέα της συνομοσπονδίας, την τοπική αυτονομία, την βαθιά δυσπιστία απέναντι στο κράτος. (Εδώ, η αμερικάνικη αριστερά θα δικαιούτο να αναρωτηθεί αν υπάρχει μια κοινή λαϊκή παράδοση με την ισπανική αριστερά, την οποία θα μπορούσε να επεξεργαστεί και να θέσει στην δεξιά ένα κρίσιμο πρόβλημα, κάτι που δεν μπορεί να εξεταστεί στα πλαίσια ενός άρθρου για τον ισπανικό εμφύλιο). Έως ότου κατορθώσουν να δώσουν συνοχή και ριζοσπαστική σφραγίδα σε αυτές τις παραδόσεις, μεταμορφώνοντας τες σε πολιτική κουλτούρα κι όχι μόνο σε ένα κατασκευασμένο «πρόγραμμα», οι αναρχικοί θα επιβιώσουν μέσα από απίστευτους διωγμούς και καταπίεση για γενιές. Πράγματι, μόνο όταν κατορθώσουν οι σοσιαλιστές να λύσουν το πρόβλημα της σχέσης μεταξύ πολιτικού και λαϊκού κινήματος, ιδρύοντας τα περίφημα «σπίτια του λαού» ή *casas*

del pueblo στα χωριά, στις συνοικίες, στις πόλεις, θα γίνουν ένα σημαντικό κίνημα για τη ζωή και την πολιτική της Ισπανίας.

Το «Λαϊκό Μέτωπο» διέρρηξε την σχέση αυτή και στην ανάγκη μιας λαϊκής κουλτούρας απάντησε μόνο με την «πολιτική» και τους «συνασπισμούς» των κομμάτων. Τα πλέον ετερόκλητα κόμματα, που προχώρησαν στους διάφορους συνασπισμούς, συνενώνονταν μόνο από τον κοινό τους φόβο για το λαϊκό κίνημα και τον Φράνκο. Η ανάγκη να ξεκαθαριστεί η σχέση μεταξύ της αριστεράς και των λαϊκών παραδόσεων, που ήταν προικισμένες με έναν λανθάνοντα ριζοσπαστικό χαρακτήρα - η ανάγκη να επεξεργαστούν και να αποσαφηνίσουν τα αιτήματα για χειραφέτηση - είναι μια κληρονομιά του Ισπανικού Εμφυλίου την οποία κανείς, ούτε οι αναρχικοί, ούτε οι σοσιαλιστές, δεν αντιμετώπισε με ειλικρίνεια. Όσο η αναγκαιότητα να διαμορφωθεί μια πολιτική κουλτούρα δεν καθορίζεται με σαφήνεια και δεν υποστηρίζεται όπως της αξίζει, θα συνεχίσει να είναι ένα από τα πιο ανεξήγητα κεφάλαια της ιστορίας του ριζοσπαστισμού, όχι μόνον η Ισπανική Επανάσταση, αλλά και η συνείδηση του ριζοσπαστικού κινήματος γενικότερα.

Σημειώσεις

1. *The Spanish Civil War*, Part Five, «Inside the Revolution ένα ντοκυμαντέρ έξι επεισοδίων, παράγωγης Granada Ltd. Η σειρά αυτή, για άσους μπόρεσαν να την δουν, είναι κατ' εξοχήν η καλύτερη οπτικοποιημένη παρουσίαση του ισπανικού εμφύλιου και περιλαμβάνει πλήθος αυθεντικών προφορικών μαρτυριών. Αποτελεί πρωταρχικής σημασίας πηγή για το ζήτημα αυτό.

2. Ronald Fraser, *The Popular Experience of War and Revolution», Revolution and War in Spain, 1931-1939*, Paul Preston ed., London & N.Y. σ.226-227. Το βιβλίο αυτό είναι μια ακόμα σημαντική πηγή, σχεδόν τελείως άγνωστη στις ΗΠΑ.

3. Edward E. Malefakis, *Agrarian Reform and Peasant Revolution*, London ανδ New Heaven 1970, σ. 284-292.

4. Για μια ανάλυση των εναλλακτικών τάσεων στην Ευρώπη του 16ου αιώνα, που περιλαμβάνει και την επανάσταση των Κοινοτιστών, βλ. το τελευταίο βιβλίο μου, *Urbanization without cities*, που θα εκδοθεί προσεχώς από το Sierra Club Books. Επιπλέον το βιβλίο του Μανουέλ Καστέλ, *The City and the Grassroots*, Berkley & Los Angeles, 1983, περιέχει μια συναρπαστική περιγραφή της εξέγερσης και των επιπτώσεων της. Πρόκειται για ένα έργο που μου φαίνεται πως σηματοδοτεί μια σημαντική στροφή της πιο παραδοσιακής, μαρξιστικής προσέγγισης που χαρακτηρίζει τον Καστέλ. Για μια αγγλική άποψη για την εξέγερση των Κοινοτιστών και μια κριτική ανάλυση της σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας, βλ. Stephan Helliczger, *The Comuneros of Castille*, Madison, 1981. Για μια γενική σκιαγράφηση των σχέσεων του ισπανικού αναρχισμού με την λαϊκή κουλτούρα της Ισπανίας, βλ. το βιβλίο μου *The Spanish Anarchists*, New York, 1976.

5. Η «έκκληση» συμπεριλαμβάνεται σε όλες τις εκδόσεις των έργων των Μαρξ και Λένιν που έχουν γίνει στην Μόσχα.

* Δεν προξενεί κατάπληξη πως η «υλιστική αντίληψη της ιστορίας» του Μαρξ, διαστρεβλώθηκε επανειλημμένα, ακόμα και στις πιο απλοϊκές μορφές της. Από θεωρία που επιχειρούσε να εξηγήσει την κοινωνική αλλαγή σαν προϊόν των υλικών δυνάμεων σε ευρεία κλίμακα, γίνεται όλο και περισσότερο ένας τύπος πολιτι-

κής δομημένης γύρω από τις «συνωμοσίες», ένα από τα θεμελιώδη μοτίβα των σταλινικών εκκαθαρίσεων και δικών της δεκαετίας του '30. Αλλά αυτός ο τρόπος σκέψης δεν χαρακτηρίσε μόνο την Ρωσία ή την εποχή του '30: διαδόθηκε με ανησυχητικό, τρομακτικό τρόπο ακόμα και σε υποτιθέμενους «ριζοσπάστες», που συχνά ασχολούνται με τον «ψυχρό πόλεμο», αντί να ασχολούνται με την μαρξιστική θεωρία. Κατά συνέπεια, οι κοινωνικοί σχηματισμοί και τα κινήματα που δεν εξυπηρετούν τα συμφέροντα της Ρωσίας ή του λεγόμενου «σοσιαλιστικού κόσμου» καταδικάζονται πάντα σαν «συνωμοσίες της ΟΑ». Σε αυτόν τον τύπο «ερμηνείας» κατέφυγαν συχνά, στην δεκαετία του '50, οι σταλινικοί και οι συμπαθούντες όταν αναγκάστηκαν να ερμηνεύσουν την συγγραφική επανάσταση, τα κινήματα εξέγερσης των εργατών σε όλη την ανατολική Ευρώπη εν γένει και, πιο πρόσφατα, την άνοδο του πολωνικού κινήματος της Αλληλεγγύης. Για να χρησιμοποιήσω ένα ιδιαίτερα προκλητικό παράδειγμα, οι ινδιάνοι Μισκίτο της Νικαράγουα είναι πιθανότερο να είχαν πολιτιστικά και υλικά συμφέροντα αντίθετα με αυτά της κυβέρνησης των Σαντινίστας, που έτεινε να βλέπει παντού «συνωμοσίες της ΟΑ», και όχι με αυτά των λαϊκών κινήματων των ιθαγενών που μπορεί να έχουν νόμιμες από κοινωνική άποψη διεκδικήσεις. Έτσι η «υλιστική αντίληψη της ιστορίας» είναι το πρώτο θύμα της άποψης σύμφωνα με την οποία η «υπεράσπιση της Σοβιετικής Ένωσης» είναι συνώνυμη με την υπεράσπιση του σοσιαλισμού, τελεία και παύλα. Ο «σοσιαλισμός του ψυχρού πολέμου» δεν είναι μόνο εθνικιστική διπλωματία, που παίρνει το προβάδισμα απέναντι στην θεωρητική μορφή του διεθνισμού: είναι υποβάθμιση της σοσιαλιστικής θεωρίας στο επίπεδο της κατασκοπείας, και ακατέργαστο προϊόν των ιδανικών που μπήκαν στην υπηρεσία ενός συγκεκριμένου έθνους ή ενός υπουργείου εξωτερικών.

6. Pierre Broue and Emil Temine, *The Revolution and the Civil War in Spain*, 1972, σ 100.

7. David Mitchell, σ. 31. Το βιβλίο του Ντ. Μίτσελ, *The Spanish Civil War*, London & N.Y., 1982, βασίζεται στην τηλεοπτική σειρά του BBC-Granada, αλλά όπως η σειρά δεν περιέχει πολλά από τα περιεχόμενα του δοκιμίου, έτσι και το δοκίμιο δεν περιέχει πολύ μεγάλο μέρος από το υλικό που παρουσιάστηκε στις εκπομπές. Έτσι συνιστώ ένθερμα στους αναγνώστες που ενδιαφέρονται περισσότερο για το θέμα να προσφύγουν και στο έγα και στο άλλο. Ωστόσο, το βιβλίο του Μίτσελ, που ήδη εκδόθηκε στις ΗΠΑ, δεν έχει κυκλοφορήσει όπως έπρεπε.

8. Βλ. την συνέντευξη του Ταρραντέλιας, στο πέμπτο μέρος του ντοκιμαντέρ του BBC-Granada, ο Ισπανικός Εμφύλιος, οπ.

9. Νταϊήβιντ Μίτσελ οπ, σ. 156. Βασισμένο σε μια συνέντευξη του Λίστερ, το μέρος αυτό δεν υπάρχει στο τηλεοπτικό ντοκιμαντέρ.

10. Στο ίδιο σ. 158-159. Τα κίνητρα της εκστρατείας του Μπελτσίτε αγγίζουν τα όρια του αδιανόητου, αλλά είναι πιο συνηθισμένα απ' όσο θα πίστευε κανείς. Και άλλες σημαντικές συγκρούσεις και κρίσεις κατά τη διάρκεια του ισπανικού εμφύλιου, προκλήθηκαν από παρόμοιες πολιτικές αντιλήψεις, χωρίς καμιά έγνοια για τις χαμένες ζωές και τις απώλειες που κάτι τέτοιο θα προκαλούσε στην αντιφρανκική «συμμαχία».

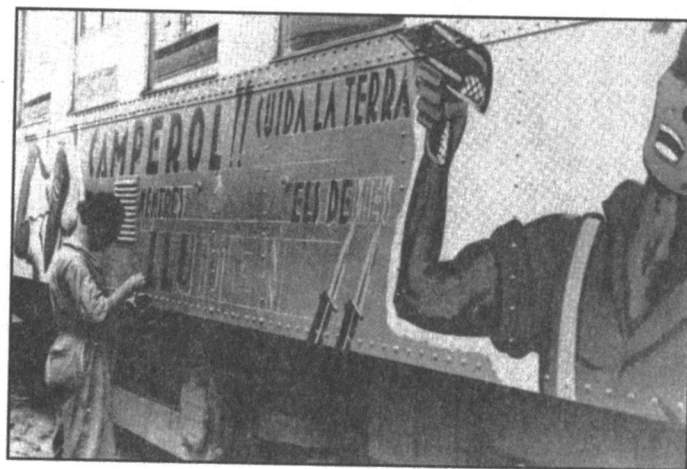
11. Denis Smith, *Reflex Reaction: Germany on the Onset of the Spanish Civil War*, in Paul Preston, οπ. σ. 253.

12. Burnett Bolleton, *The Spanish Revolution*. Chapel Hill, 1979, σ. 59.

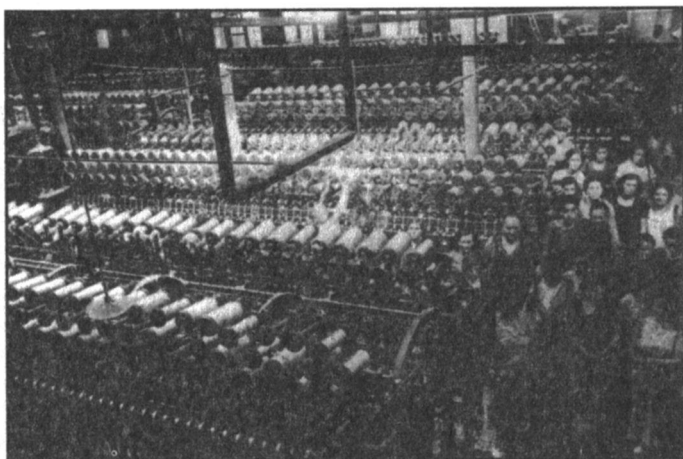
19 Ιουλίου 1936

Ενάντια στον φασισμό, αλλά και σε κάθε μορφή δικτατορίας.

Κολεκτιβοποιημένα εργοστάσια

Αγροτικές κολεκτίβες

